

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับการวิจัยครั้งนี้ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่อไปนี้

1. ผู้สูงอายุ
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การศึกษาตลอดชีวิตและแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต
4. บริบทของสังคมชนบท
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ผู้สูงอายุ

1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Elderly” โดยทั่วไปใช้เรียกคนที่อยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งมีอายุมาก สภาพร่างกายเสื่อมถอย การเคลื่อนไหวเชื่องช้า ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวย่น กำลังวังชาเสื่อมถอยลง ด้วยความสูงวัยและมีการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพร่างกายและจิตใจในทางเสื่อมถอย เชื่องช้าลง จึงมีคำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุว่า คนแก่หรือคนชรา อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ที่นิยามคำว่า “ชรา” ไว้ว่า หมายถึง แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม (ราชบัณฑิตยสถาน 2542 : 347) อย่างไรก็ตามคำที่ใช้เรียกผู้สูงอายุมีคำเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น ภาคเหนือเรียกผู้สูงอายุว่า อู๋ย ภาคกลางเรียกว่า ผู้เฒ่า พ่อคุณ แม่คุณ พ่อแก่ แม่แก่ สำหรับคำที่ใช้ในทางราชการและตามกฎหมายใช้คำ “ผู้สูงอายุ”

สำหรับความหมายและเกณฑ์ในการพิจารณาบุคคลที่จะเรียกว่าผู้สูงอายุ นั้น นักจิตวิทยา แพทย์ และนักวิชาการด้านผู้สูงอายุ ได้ให้แนวทางไว้ ดังนี้

สมัชชาโลกผู้สูงอายุได้มีมติที่นครเวียนนาเมื่อ พ.ศ. 2525 ว่า ผู้สูงอายุ คือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง เป็นประชากรที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของชาติ เพราะเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่ลูกหลานและเยาวชนรุ่นหลัง (คณะกรรมการวิสามัญสวัสดิการผู้สูงอายุและการพัฒนาสังคม 2534 อ้างถึงใน สุมาลี สังข์ศรี 2540 : 1)

คณะกรรมการวิสามัญสวัสดิการผู้สูงอายุและพัฒนาสังคม (อ้างถึงในสุมาลี สังข์ศรี 2540 : 1) ได้อ้างถึงข้อมูลจากสหประชาชาติว่า ตามหลักสากลทั่วไป ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป มีความเสื่อมตามวัย ความเจริญเติบโตของร่างกายลดลง ความต้านทานโรคลดลง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ. 2546 (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2547 : 1) ได้นิยามคำว่า “ผู้สูงอายุ” ไว้ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย ซึ่งเป็นนิยามที่ใช้ในทางราชการและตามกฎหมาย

จากคำนิยามดังกล่าวสามารถสรุปความหมายของผู้สูงอายุจากนิยามแนวคิดและเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้ว่า ผู้สูงอายุ คือบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่มีสรีระร่างกาย ความแข็งแรง สติปัญญา เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดประสิทธิภาพลง เช่น ผิวหนังเหี่ยว ตาฝ้าฟาง หูไม่ได้ยิน กล้ามเนื้อไม่แข็งแรง การเคลื่อนไหวช้าลง ผมหงอก ฟันหัก ความจำเสื่อม การเรียนรู้เสื่อมถอย เป็นต้น นอกจากนี้ ภาระหน้าที่บทบาทต่างๆ ทั้งในด้านครอบครัว ในด้านสังคม และภาระหน้าที่ที่การทำงานจะลดลงตามไปด้วย

1.2 สภาพการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ

จากการศึกษาสภาพและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของผู้สูงอายุจากนักจิตวิทยา แพทย์และนักการศึกษาหลายท่าน เช่น Harvighurst (1992), Barron and Smith (1979), Bee, H.L. (1996), บรรลุศิริพานิช (2534) เฉก ชนะศิริ (2534) และท่านอื่นๆ สามารถสรุปความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบุคคลวัยสูงอายุได้ 3 ด้านหลัก คือ

- 1) ความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย
- 2) การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์

การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุเกิดจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

(1) เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย

(2) เกิดจากความเครียดทางจิตใจทางสภาวะสังคมที่มากระทบการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เสื่อมสภาพลงไป

(3) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น เคยทำงานหรือประกอบอาชีพก็ต้องลดงานลงหรือเกษียณอายุ ทำให้มีเวลามากขึ้น เกิดความเหงา การพบเพื่อนน้อยลง เพื่อนคู่ชีวิตตายไป ครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเจ็บเหงา เดียวดาย เกิดอาการน้อยใจ ท้อแท้ ต้องการที่พึ่ง ต้องการคนเข้าใจ คนให้กำลังใจ

3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประกอบด้วย

- (1) การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาชีพการงาน
- (2) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ
- (3) การเปลี่ยนแปลงกับสมาชิกในครอบครัว
- (4) การเปลี่ยนแปลงในด้านการสังคมกับเพื่อนร่วมงาน
- (5) การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้สถานภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคมของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงไป หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน จึงได้พยายามที่จะคุ้มครอง ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมในสังคมอย่างเหมาะสมตามสิทธิประโยชน์อันพึงมีพึงได้ โดยการออกกฎหมาย กำหนดแผนและนโยบายด้านผู้สูงอายุขึ้น ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ สรุปได้ว่า การที่ผู้สูงอายุจะมีความเป็นอยู่ที่ดีหรืออีกนัยหนึ่งคือ มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น ผู้สูงอายุควรจะมีสภาพความเป็นอยู่ในด้านต่อไปนี้ ที่ดีเหมาะสมหรือพอเพียง

- 1) ด้านสภาพร่างกาย
- 2) ด้านสภาพจิตใจ
- 3) ด้านสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม
- 4) ด้านรายได้เศรษฐกิจ
- 5) ด้านสังคมซึ่งครอบคลุมความสัมพันธ์กับครอบครัวและกับชุมชน
- 6) ด้านการศึกษาหรือความรู้ข้อมูลข่าวสาร

นอกจากนั้น ในส่วนของผู้สูงอายุเองยังมีความต้องการที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งมีการวิจัยถึงความต้องการของผู้สูงอายุในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2542) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ งานวิจัยที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในช่วง พ.ศ. 2530 – 2542 จำนวน 24 กลุ่ม ผลการวิเคราะห์งานวิจัยในส่วนของความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุพอสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายประเด็น ได้แก่ ต้องการให้รับบริการรักษาโรคฟรี มีสวัสดิการในการเดินทาง การรับความรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ โรคประจำตัว การออก

กำลังกาย การพักผ่อน การยอมรับการเอาใจใส่เลี้ยงดู การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ การจัดตั้งศูนย์บริการทางสังคมของผู้สูงอายุในชุมชน และต้องการบริการบ้านพักแก่ผู้สูงอายุ

จากผลการวิจัยอาจสรุปได้ว่า ตัวผู้สูงอายุเองมีความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านหลักๆ ต่อไปนี้

- 1) ด้านเศรษฐกิจ
- 2) ด้านความรู้ข้อมูลข่าวสาร
- 3) ด้านสวัสดิการ (เช่น สวัสดิการด้านการแพทย์ การเดินทาง บ้านพัก ฯลฯ)
- 4) ด้านสังคม (ต้องการได้รับการเอาใจใส่ การยอมรับ การเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุ)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2002) ได้เสนอองค์ประกอบหลักของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพว่า มี 3 องค์ประกอบหลัก คือ

1) ด้านสุขภาพ (health) ผู้สูงอายุควรได้รับการดูแลสุขภาพ ทั้งสุขภาพกายให้มีความแข็งแรง มีสุขภาพจิตใจที่ดี ก็จะช่วยในการดำรงชีวิตได้อย่างอิสระและพึ่งพาตนเองได้

2) ด้านการมีส่วนร่วม (participation) ต้องมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัว ของชุมชน และของสังคม เพราะจะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงความมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี รู้สึกว่าตนเองเป็นผู้ที่มีประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม

3) ด้านความมั่นคงปลอดภัย (security) ผู้สูงอายุควรมีความมั่นคง ปลอดภัยทางด้านร่างกาย ด้านที่อยู่อาศัย ด้านสถานที่ต่างๆ ที่ผู้สูงอายุไปใช้บริการ ด้านสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ มลภาวะ นอกจากนั้น ยังรวมถึงความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ผู้สูงอายุมีความมั่นใจว่าจะมีรายได้เพียงพอในการดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุได้อย่างมีคุณภาพ

1.3 การมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุ

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาหลายๆ ท่าน พบว่า การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ หรือมีศักยภาพนั้น ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ คือ

1) สุขภาพกายและจิต กล่าวคือต้องมีสุขภาพแข็งแรงตามวัย มีสุขภาพจิตที่ดี ไม่เครียด มีความยืดหยุ่น มองโลกในแง่ดี ยอมรับความเปลี่ยนแปลงตามวัย ทำใจยอมรับ เป็นต้น

2) เศรษฐกิจ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีทุนหรือมีรายได้ที่จะใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างพอเพียง

3) สังคม คือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว ของชุมชน ผู้สูงอายุยังต้องการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ต้องการเป็นผู้ให้ ต้องการให้สังคมยอมรับและเห็นคุณค่าของตนเอง

จากปัจจัยดังกล่าวจะเห็นว่า ปัจจัยทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญหนึ่งในสามปัจจัย ซึ่งองค์การอนามัยโลกเรียกว่า การมีส่วนร่วมในสังคม ผู้สูงอายุยังมีความต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพราะจะทำให้ผู้สูงอายุได้พบปะบุคคลในวัยเดียวกันและวัยอื่นๆ ทำให้ไม่รู้สึกเหงาหรือว่าเหว่ แต่ในทางตรงกันข้าม ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าคุณค่า

นักวิชาการด้านผู้สูงอายุได้กล่าวว่า มีทฤษฎีของผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางสังคมอยู่ดังนี้ (สรุปจาก เอมอร จารุรังษี 2558)

1) ทฤษฎีกิจกรรมและความต่อเนื่องของผู้สูงอายุ

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่ว่า กิจกรรมทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัย สำหรับบุคคลในวัยสูงอายุนั้น เป็นวัยที่ต้องลดบทบาทในด้านต่างๆ ลง เช่น ภาระหน้าที่การงาน บทบาทในครอบครัว บทบาทในการทำกิจกรรมต่างๆ ของอาชีพ เป็นต้น ผู้สูงอายุต้องมีกิจกรรมที่จะมาชดเชยบทบาทที่สูญเสียไป กิจกรรมเหล่านี้ได้แก่ งานอาสาสมัคร งานสมาคม งานอดิเรก การเข้าร่วมกลุ่มต่างๆ การออกกำลังกาย การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสนใจของบุคคล ผู้สูงอายุควรได้ทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง เพราะกิจกรรมเหล่านี้มีผลทั้งต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมและทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจะสามารถปรับตัวในวัยสูงอายุได้ดี ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม จะเป็นผู้มีความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตและมีความคิดต่อตนเองและสิ่งต่างๆ ในทางบวก เพราะฉะนั้นครอบครัว ผู้ใกล้ชิด หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์ผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ หน่วยงานในท้องถิ่น ควรจะช่วยประคับประคองและส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมต่างๆ เพื่อทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป บทบาทที่เคยมีก่อนวัยสูงอายุ ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุมองเห็นว่า ตนเองยังมีคุณค่า ตนเองยังได้รับการยอมรับจากสังคม

2) ทฤษฎีบทบาท

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่า มนุษย์มีความพอใจกับตำแหน่งบทบาททางสังคม บุคคลจะมีบทบาทต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ ในวัยก่อนสูงอายุบุคคลจะมีบทบาทในหน้าที่การงานในการประกอบอาชีพ บทบาทในงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของในชุมชนและสังคม บทบาทการเป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นพี่ ป้า น้า อา ซึ่งมีบทบาททั้งในบ้านและนอกบ้าน เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุจะปรับตัวเข้าสู่ภาวะที่เกิดขึ้นตามวัย ทั้งการเปลี่ยนแปลงความเสื่อมถอยของร่างกาย การลดบทบาทหน้าที่จากการทำงานหรือการเกษียณอายุจากการงาน การพลัดพรากจากบุคคลที่แวดล้อม บทบาทหลายส่วนลดลงและ

เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผลกระทบต่อภาวะจิตใจของผู้สูงอายุ นักวิชาการผู้สูงอายุกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในผู้สูงอายุ คือ สถานการณ์บทบาททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปที่ไม่ต่อเนื่อง บทบาทที่ลดลง หากผู้สูงอายุสามารถปรับตัวยอมรับได้ สามารถหาบทบาทอื่นมาทดแทนได้ในช่วงการเปลี่ยนแปลงผ่านเข้ามาสู่วัยผู้สูงอายุ ก็จะทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข มีความพึงพอใจ ดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามวัย นักวิชาการผู้สูงอายุได้เสนอว่า เมื่อจะเข้าสู่วัยผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว หากผู้สูงอายุได้มีการเตรียมตัว มีการวางแผนในการลดบทบาทที่เป็นอยู่ลง ยอมรับในบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไป และบทบาทอื่นที่เหมาะสมกับวัยสูงอายุมาทดแทน ก็จะทำให้ผู้สูงอายุไม่รู้สึกถึงความสูญเสียบทบาท สามารถดำเนินชีวิตในวัยสูงอายุได้อย่างมีความสุข

จากแนวคิดของทฤษฎีที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุทั้ง 2 ทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบาททางสังคม การมีส่วนร่วมทางสังคม เป็นปัจจัยที่สำคัญมากอย่างหนึ่งของการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขในวัยสูงอายุ ดังนั้น ครอบครัวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้ท่านได้แสดงบทบาททั้งในส่วนที่เป็นผู้รับและผู้ให้ ในส่วนของการเป็นผู้รับ ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ เช่น ด้านการดูแลสุขภาพร่างกาย การดูแลสุขภาพจิตใจ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ฯลฯ ในส่วนของการเป็นผู้ให้ อาจส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นที่ปรึกษา เป็นอาสาสมัครช่วยเหลืองานของศาสนา งานกิจกรรมในชุมชน งานอาชีพ งานให้ความรู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป เป็นต้น

งานวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะส่งเสริมบทบาทในการช่วยเหลือสังคมของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนช่วยในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต (ซึ่งครอบคลุมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย) แก่ประชาชนในชุมชน การที่ผู้สูงอายุได้มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษานี้ จะเกิดประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ 1 ประชาชนในชุมชนจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์จากภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเอง ฝ่ายที่ 2 คือ ผู้สูงอายุ จะได้มีกิจกรรม ได้แบ่งปันความรู้และประสบการณ์ ทำให้ไม่เหงา ไม่ว่างเหว ได้ทำประโยชน์ให้สังคม อันจะช่วยให้ท่านได้มองเห็นว่าตนเองยังมีคุณค่า

1.4 กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2560 : 12-19 .)

1.4.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้อง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุประกอบด้วยกฎหมายดังต่อไปนี้

- 1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 มีบทบัญญัติที่บรรจ
 หลักการที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จำนวน 2 หมวด ดังนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 27 วรรคสาม การเลือก
 ปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ
 ความพิการ สภาพทางกายหรือ สุขภาพ สถานะทางครอบครัวหรือสังคม ความเชื่อทาง
 ศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด
 จะกระทำมิได้ วรรคสี่ มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิ
 หรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่นหรือเพื่อคุ้มครอง ความสะดวกให้แก่ เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ
 หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ มาตรา 48 วรรคสอง บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีและ
 ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ
 ตามที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 6 แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 71 วรรคสาม รัฐพึงให้ความช่วยเหลือเด็ก
 เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสให้สามารถดำรงชีพได้อย่างมีคุณภาพ และ
 คุ้มครองป้องกันมิให้บุคคลดังกล่าวถูกใช้ความรุนแรงหรือปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมรวมตลอดทั้งให้การ
 บำบัดฟื้นฟูและเยียวยาผู้ถูกกระทำดังกล่าว

2) พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2553 และ ฉบับ
 ที่ 3 พ.ศ.2560

เหตุผลความจำเป็นในการตรากฎหมายฉบับนี้เพื่อให้การดำเนินงานเกี่ยวกับการ
 คุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนต่อสิทธิและประโยชน์ของผู้สูงอายุเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
 และให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ โดยสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

1) นิยามผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมี
 สัญชาติไทย

2) ให้มีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ (มาตรา 4) เป็นกลไกระดับชาติเพื่อ
 กำหนดนโยบาย และแผนหลักแนวทางปฏิบัติตลอดจนประสานงานติดตามและประเมินผลเกี่ยวกับการ
 คุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุนสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมของผู้สูงอายุ

3) สิทธิผู้สูงอายุ (มาตรา 11) ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและ
 การสนับสนุนในด้านต่างๆ ดังนี้ (1) การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้โดยให้ความ
 สะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ (2) การศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์

ต่อการดำเนินชีวิต (3) การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม (4) การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน (5) การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยโดยตรงแก่ผู้สูงอายุในอาคาร สถานที่ ยานพาหนะ หรือการบริการสาธารณสุขอื่น (6) การช่วยเหลือด้านค่าโดยสารยานพาหนะตามความเหมาะสม (7) การยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ (8) การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการ ถูกทารุณกรรมหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือ ถูกทอดทิ้ง (9) การให้ คำแนะนำ ปรีกษา ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางคดีหรือในทางการแก้ไขปัญหาครอบครัว (10) การจัดที่พักอาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง (11) การจ่ายเงิน เบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (12) การสงเคราะห์ในการจัดการศพ ตามประเพณี (13) การอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

1.4.2 นโยบายที่เกี่ยวข้อง

1.4.2.1. แผนปฏิบัติการระหว่างประเทศมาดริดว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุ (The Madrid International Plan of Action on Ageing)

องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้จัดให้มีการจัดการประชุมสมัชชา ระดับโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ ครั้งที่ 2 (the 2nd world Assembly on Ageing) ณ กรุงมาดริดประเทศ สเปน ในปี พ.ศ. 2545 ผลจากการประชุมในคราวนั้นได้ก่อให้เกิดพันธกรณีระหว่างประเทศ ในเรื่องของผู้สูงอายุที่เรียกว่า แผนปฏิบัติการระหว่างประเทศมาดริดว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุ (The Madrid International Plan of Action on Ageing) ที่ได้กำหนดเป้าหมายหลักของการ พัฒนาผู้สูงอายุใน 3 ประเด็นต่อไปนี้ คือ

- 1) ผู้สูงอายุกับการพัฒนา (Older persons and development)
- 2) สูงวัยอย่างสุขภาพดีและมีสุขภาวะ (Advancing health and well-being into old age)
- 3) การสร้างความมั่นใจว่าจะมีสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนและเหมาะสม (Ensuring enabling and supportive environment)

แผนปฏิบัติการนี้เป็นพันธกรณีที่ประเทศภาคีองค์การสหประชาชาติจะต้องร่วม ยึดถือ เป็นเป้าหมายการดำเนินงานผู้สูงอายุ และร่วมกำหนดทิศทางกลยุทธ์ของการพัฒนา เพื่อมุ่งไปสู่ เป้าหมายดังกล่าวร่วมกัน ประเด็นท้าทายในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุดังนี้คือ

(1) การสร้างหลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ การเตรียมความพร้อมเพื่อความมั่นคงในวัยสูงอายุ ด้วยการส่งเสริมระบบการออมแห่งชาติให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในวัยทำงาน และยังไม่มียหลักประกันด้านรายได้ใดๆ จากรัฐให้มีบำนาญเพื่อการใช้จ่ายในวัยสูงอายุ

(2) การส่งเสริมและขยายโอกาสในการทำงานของผู้สูงอายุ โดยการส่งเสริมให้นำความสามารถและประสบการณ์ของผู้สูงอายุ มาเป็นส่วนหนึ่งของภาคการผลิตและบริการ ภาควิชาการ การให้คำแนะนำปรึกษา ตลอดจนงานอาสาสมัครและการถ่ายทอดภูมิปัญญา อีกทั้งยังเป็นแนวปฏิบัติที่สามารถลดปัญหาการขาดแคลนแรงงานทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ได้

(3) การสร้างและพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว การสร้างและพัฒนาระบบ เพื่อจัดบริการรองรับความต้องการการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว โดยมุ่งเน้นที่จะสร้างและพัฒนา กลไกต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งในระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติ ทั้งในเขตเมืองและในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านบุคลากร และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ร่วมกันทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุ ทั้งบุคลากรวิชาชีพและอาสาสมัคร ด้วยการให้บริการแก่ผู้สูงอายุในชุมชน โดยเฉพาะบริการด้านการดูแลและ การฟื้นฟูสุขภาพให้กับกลุ่มผู้สูงอายุที่ติดเตียงและมีข้อจำกัดในเรื่องการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ ยังมีการเร่งขยายการฝึกอบรมบุคลากรเพื่อพัฒนาความรู้และพัฒนาทักษะเฉพาะด้านการดูแลผู้สูงอายุ

(4) การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมและปลอดภัยในที่สาธารณะสำหรับผู้สูงอายุ โดยมุ่งสร้างความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักแก่สาธารณชนและหน่วยงาน ทุกภาคส่วน ในเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัย เพื่อคนทุกวัยให้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน

(5) การเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลด้านคุณภาพชีวิตอย่างครอบคลุมทุกด้าน จึงจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน โดยการสนับสนุน ทรัพยากร การสนับสนุนความรู้ การนิเทศงาน หรือการฝึกอบรม เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ผู้สูงอายุและองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคลากรและผู้ปฏิบัติงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาสมรรถนะในการปฏิบัติงาน ด้านผู้สูงอายุได้อย่างมืออาชีพ

1.4.2.2. นโยบายรัฐบาล

คณะรัฐมนตรีโดยนายกรัฐมนตรี (พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา) ได้แถลงนโยบายต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2557 ได้กำหนดนโยบายการบริหาร ราชการแผ่นดิน 11 ด้าน ประกอบด้วย (1) การปกป้องและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ (2) การรักษาความมั่นคงของรัฐ

และการต่างประเทศ (3) การลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ (4) การศึกษาและการเรียนรู้ การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม (5) การยกระดับคุณภาพบริการ ด้านสาธารณสุข และสุขภาพของประชาชน (6) การเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ (7) การส่งเสริมบทบาทและการใช้โอกาส ในประชาคมอาเซียน (8) การพัฒนาและส่งเสริมการใช้ประโยชน์จาก วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัยและพัฒนา และนวัตกรรม (9) การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (10) การส่งเสริมการบริหาร ราชการแผ่นดินที่มีธรรมาภิบาลและการป้องกันปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในภาครัฐ (11) การปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

นโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ คือ นโยบายด้านที่ 3 การลดความเหลื่อมล้ำของสังคม และการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ดังนี้

ข้อที่ 3 ในระยะต่อไปจะพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม ระบบการออมและ ระบบสวัสดิการชุมชนให้มีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการดูแลให้มีระบบการคุ้มกันที่เป็นธรรมและการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ตามอัธยาศัย พัฒนาศักยภาพคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิจัดสวัสดิการ ช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ ผู้สูงอายุ สตรี และเด็ก

ข้อที่ 4 เตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการมี งานหรือกิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อสร้างสรรค์และไม่ก่อภาระต่อสังคมในอนาคตโดยจัดเตรียมระบบการ ดูแลในบ้าน สถานพักฟื้น และโรงพยาบาล ที่เป็นความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และ ครอบครัวรวมทั้งพัฒนาระบบการเงินการคลังสำหรับการดูแลผู้สูงอายุ

1.4.2.3. แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545 - 2564) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ 1

พ.ศ. 2552

แผนผู้สูงอายุแห่งชาตินี้เป็นแผนยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ในช่วง พ.ศ. 2545-2564 ซึ่งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ได้เห็นชอบแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฯ ที่ได้รับการปรับปรุงครั้งที่ 1 และมอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์นำเสนอ คณะรัฐมนตรีและให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในแผนฯ ดำเนินการตามมาตรการที่กำหนด ซึ่ง คณะรัฐมนตรี ได้มีมติอนุมัติ เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 โดยแผนดังกล่าวได้ให้ความสำคัญต่อ “วงจรชีวิต” และความสำคัญของคนในสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สรุปสาระสำคัญดังนี้

1) ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ (1) มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและจิต (2) ครอบครัวมีความสุข สังคมเอื้ออาทร อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมปลอดภัย (3) มีหลักประกัน ที่มั่นคงได้รับสวัสดิการและการ

บริการที่เหมาะสม (4) อยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและมีส่วนร่วมในครอบครัว ชุมชน และสังคม และ (5) มีโอกาสเข้าถึงข้อมูล และข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

2) ครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักที่มีความเข้มแข็ง สามารถให้การ เกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุได้อย่างมีคุณภาพ

3) ระบบสวัสดิการและบริการจะต้องสามารถรองรับผู้สูงอายุให้สามารถดำรง อยู่กับครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพและมีมาตรฐาน

4) ทุกภาคส่วนจะต้องมีส่วนร่วมในระบบสวัสดิการและบริการให้แก่ ผู้สูงอายุโดยมีการกำกับดูแลเพื่อการคุ้มครองผู้สูงอายุในฐานะผู้บริโภค

5) ต้องมีการดำเนินการที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุที่ทุกข์ยากและต้องการ การ เกื้อกูลให้ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ได้อย่างดีและต่อเนื่อง

ในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับนี้ มียุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 5 ประเด็นยุทธศาสตร์ ดังนี้

1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ ประกอบด้วย ๓ มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการหลักประกันด้านรายได้ เพื่อวัยสูงอายุ (2) มาตรการการให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และ (3) มาตรการการปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 6 มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการส่งเสริมสุขภาพป้องกันการเจ็บป่วยและดูแลตนเองเบื้องต้น (2) มาตรการส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ (3) มาตรการส่งเสริมด้านการงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ (4) มาตรการสนับสนุน ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (5) มาตรการส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อและ (6) มาตรการส่งเสริม และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

3) ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 4 มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการคุ้มครองด้านรายได้ (2) มาตรการหลักประกันด้านสุขภาพ (3) มาตรการด้านครอบครัว ผู้ดูแลและการคุ้มครอง และ (4) มาตรการระบบบริการและเครือข่ายการ เกื้อหนุน

4) ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 2 มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติและ (2) มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

5) ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ประกอบด้วย 3 มาตรการ ได้แก่ (1) มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุสำหรับการกำหนดนโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ (2) มาตรการดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง และ (3) มาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้ถูกต้องและทันสมัย โดยมีระบบฐานข้อมูลที่สำคัญด้านผู้สูงอายุที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น

1.4.2.4. ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580)

เพื่อให้ประเทศไทยสามารถยกระดับการพัฒนาให้บรรลุตามวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และเป้าหมายการพัฒนาประเทศข้างต้นจึงจำเป็นต้องกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศระยะยาวจำนวน 6 ยุทธศาสตร์ โดยมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ จำนวน 2 ยุทธศาสตร์ ได้แก่

1) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้านและมีสุขภาพที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรมและเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็น ในศตวรรษที่ 21 มีทักษะสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่สาม และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต คู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูงเป็นนวัตกรรม นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่และอื่นๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง

2) ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญที่ให้ความสำคัญการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชนท้องถิ่น มาร่วมขับเคลื่อน โดยการสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำเพื่อส่วนรวม

การกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ ไปสู่กลไกบริหารราชการแผ่นดินในระดับท้องถิ่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการจัดการตนเอง และการเตรียมความพร้อมของประชากรไทยทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเองและทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุด โดยรัฐให้หลักประกันการเข้าถึงบริการและสวัสดิการที่มีคุณภาพ อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

1.4.2.5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564)

หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจาก 2 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 - 11 และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญา และนวัตกรรม ยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับงานด้าน ผู้สูงอายุ จำนวน 3 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

1) การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

แนวทางการพัฒนาสำคัญประกอบด้วย (1) ปรับเปลี่ยนค่านิยมคนไทย ให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย จิตสาธารณะ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (2) พัฒนาศักยภาพ คนให้มีความรู้ และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า (3) ยกระดับคุณภาพ การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (4) ลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพและให้ทุกภาคส่วนคำนึงถึงผลกระทบต่อสุขภาพ (5) เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบสุขภาพ ภาครัฐและปรับ ระบบการเงินการคลังด้านสุขภาพ (6) พัฒนาระบบการดูแลและสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม กับสังคมสูงวัย (7) ผลักดันให้สถาบันทางสังคมมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศอย่างเข้มแข็ง

2) ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

แนวทางการพัฒนาสำคัญประกอบด้วย (1) การเพิ่ม โอกาสให้กับกลุ่มเป้าหมาย ประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุดสามารถเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพของรัฐ และมีอาชีพ (2) การกระจาย การให้บริการภาครัฐทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุข และสวัสดิการ ที่มีคุณภาพให้ครอบคลุมและทั่วถึง (3) เสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและ การสร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้มีสิทธิในการจัดการทุนที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน

3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม แนวทางการพัฒนาสำคัญ ประกอบด้วย (1) เร่งส่งเสริมการลงทุนวิจัยและพัฒนาและผลักดัน ผู้การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และเชิงสังคม (2) พัฒนาผู้ประกอบการให้เป็นผู้ประกอบการทาง เทคโนโลยี (3) พัฒนาสภาวะแวดล้อมของการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ด้านบุคลากรวิจัย

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 การก่อเกิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, น. 46-48) ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลลักษณะการเรียนรู้ของ “ชาวบ้าน” หรือคณาธรรมดาสามัญจนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมายว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ 8 กระบวนการ ดังนี้

1) การลองผิดลองถูก เริ่มแรกในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองให้อยู่รอดด้วยการ “ลองผิดลองถูก” เรียนรู้ในการหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยการเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อประสบความสำเร็จถึงชีวิตดับหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหาร ได้สิ่งของพ้นอันตราย เป็นต้น จากประสบการณ์การลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของคนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน

2) การเรียนรู้ในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปลูกพืชเป็นอาหาร การสร้างบ้านและการต่อสู้กับภัยอันตราย เป็นต้น เช่น ในกรณีชาวบ้านในภาคเหนือ เรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำระหว่างเขา แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกลุ่มแม่น้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะแสวงหาแหล่งดินค้ำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือและทำนาทำไร่ ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวภาคใต้ก็เรียนที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่น ต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเล

3) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แต่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสอนวิธีแรก คือ สาธิตวิธีการ และสอนเป็น

วาทะ ในกรณีที่เป็นศิลปะ/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของคำรา เช่น คำราชา คำราชาปลุกบ้าน คำราชาโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน คำตัดเตือน ภาษิต กลุ่มข้อ แผ่นที่ และตำนาน-นิทาน ฯลฯ สุดแต่จะสะดวก และจะเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์ หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัย ที่อยู่ในการรับรู้ของผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้อาจถอยหรือสูญหายได้

4) การเรียนรู้โดยพิธีกรรมกล่าวในเชิงจิตวิทยาว่า พิธีกรรมความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจ โน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำ ความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผลแต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้ พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุด พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทาง สังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการ เผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งของสถานบันศาสนา

6) การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความ คิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมผสานกลมกลืนบ้างขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม จึงมีพลวัตโดดเด่น กว่าเดิม กลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก (Options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่าย แห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอย่างเอนกอนันต์

7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาใน สังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ ได้ระดับหนึ่ง ปรากฏการณ์ที่เห็นได้โดยทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็น กระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งที่ได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิมและจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเอง เมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกัน หากสื่อความในทางชั่วร้ายไม่ หากเป็นวิถีการธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากคนอื่น ในชีวิตของคนทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนัก และถ้ารับนับถือว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้ มีคุณค่าสูงมีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยดังกล่าวนี้ ครูพักลักจำจึงเป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่เป็นโรคระบาดกันอยู่ในปัจจุบัน

2.2 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ ส่วนคำว่า ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้น เมื่อรวมคำเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงหมายถึง ความรู้ ความสามารถของคนในท้องถิ่นหนึ่งท้องถิ่นใดโดยเฉพาะ

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (2542 :12) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ฯลฯ
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความเชื่อของสังคม โดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาลื่นไถลในครอบครัว
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัตถุ เช่น เรือชนบ้านช่องเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติของคน

กฤษณา วงษาสันต์ (2542:53) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นการเชื่อมโยงไปถึงประสบการณ์ ความรู้ทางตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์จากการทำงาน การประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ และถ้าจะพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีแล้วนั้น หมายถึง เทคนิควิทยาพื้นบ้านได้ด้วย ว่าสามารถทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร โดยมี

องค์ประกอบ 2 ประการ คือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้นๆ และกระทบกับขั้นตอนในการทำสิ่งนั้นๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

2. ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นสังคม และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้าน

4. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การนำกระบือมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้กระบือ รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องไม้ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ก็เรียกว่า ภูมิปัญญา ทั้งสิ้น

นิสาร์ตัน วรวงศากิจกุล(2546 : 20) กล่าวว่า ภูมิปัญญา เป็นการวางรากฐานความรู้ ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ ความฉลาดไหวพริบ ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรมของชาวบ้านในสังคมหนึ่ง ๆ โดยมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ การทำมาหากิน การกินอยู่หลับนอนในชีวิตประจำวัน การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยสี่ เช่น บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค จึงเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ตนเองทั้งสิ้น หรือเป็นประสบการณ์เดิม ผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ ที่มีการสืบทอดกันมาภายในสังคม และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้อยู่รอด โดยให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพสังคม-วัฒนธรรม ซึ่งประสบการณ์เหล่านี้ที่มีคุณค่ายิ่งนัก และถือเป็นก้าวสำคัญให้เกิดพลังสร้างสรรค์สืบเนื่องในหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

เนื่องจากต่อมา ได้มีคำที่ใช้เรียกภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายคำด้วยกัน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553 : 4-5) จึงได้ให้ความหมายของแต่ละคำไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ความชำนาญและประสบการณ์ที่สั่งสม สืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาในการปรับตัว โดยมีการเรียนรู้และสืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนพื้นบ้านนั้นๆ หรือเป็นวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวบ้านในพื้นที่

2. ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ทักษะ และวิธีปฏิบัติของชาวบ้านที่ได้มาจาก ประสบการณ์แต่ละเรื่อง แต่ละสภาพแวดล้อม โดยมีเงื่อนไขของปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไปสำหรับนำมาใช้แก้ปัญหา ทั้งนี้ ต้องอาศัยศักยภาพที่มีอยู่โดยชาวบ้านคิดเอง เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต รวมทั้งเป็นความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมมา ส่งผลให้มีโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผลในตัวเอง จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและสำคัญยิ่ง เหล่านี้ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอด สร้างสรรค์การผลิต และช่วยในด้านการทำงาน

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนนั้นๆ สิ่ง que เรียนรู้ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์และลงมือปฏิบัติจนเกิดปัญญาในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ จนกระทั่งสิ่งที่เรียนรู้มาจากหลายๆ เรื่องได้ ถูกประกอบกันขึ้นแล้วตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา ช่วยการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา จึงควรมีการสืบค้น รวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนา และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

วิรุฬ โฉมโงก (2558 : 9-5) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

ภูมิปัญญา หมายถึง สติปัญญา ความรู้ ความคิด และความสามารถอันเกิดจากการสั่งสม ความรู้และประสบการณ์ของบุคคลจากตนเอง บุคคลอื่น สังคม และธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ คัดสรร ประยุกต์ใช้ และปรับปรุงจนตกผลึกสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การเลือกตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์สิ่งใดๆ ที่ก่อให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม และสามารถถ่ายทอดให้กับบุคคลอื่นเพื่อการสืบสานและพัฒนาต่อยอดได้ต่อไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ที่เกิดจากการสั่งสม ประสบการณ์การเรียนรู้ อันเป็นผลมาจากการใช้ทักษะ ความชำนาญในการทำกิจกรรมใดๆ ในการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่ง

ไปสู่คนรุ่นหนึ่ง จนเป็นวิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า และมีความหมายที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น

จากคำนิยามดังกล่าวจะพบว่า ถึงแม้ว่าจะมีการใช้คำที่เรียกภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่หลายคำ แต่เมื่อศึกษาความหมายแล้วจะเห็นว่า มีความใกล้เคียงกันมาก ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น จึงขอสรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ทักษะ และความสามารถในด้านต่างๆ ที่บุคคลได้สั่งสมเรียนรู้มาจากการดำเนินชีวิต จากการประกอบอาชีพ แล้วได้ปรับปรุงประยุกต์ให้ดีขึ้นเป็นลำดับ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2534 : 86) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ วัฒนธรรมพื้นฐานของเรา การพัฒนาควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคงของเราเอง และหาสิ่งอื่นมาทดแทนระดับประกาศาที่เหมาะสม หาใช้การพัฒนาที่ขาดลอยจากฐานเดิมของตนเอง ซึ่งจะทำให้โยกคลอนได้ง่าย รัฐบาลและสาธารณะควรทำความเข้าใจความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมสนับสนุนให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติ เพื่อความสมบูรณ์ของการศึกษา อันจักเป็นการฟื้นฟูบูรณะพลังของชาติ เพื่อความสมานฉันท์ของคนในชาติ การพัฒนาอย่างได้สมดุลและยั่งยืน และสานติสุขของสังคมไทย

สันติสุข กฤดากร (2541 : 17) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่ามีความสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้มีสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอัน

เกิดจากสังคมภายนอก

นิสาร์ตน์ วราภรณ์กิจกุล (2546 : 20) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้อยู่รอด โดยให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพสังคม-วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีคุณค่ายิ่งนัก และถือเป็นก้าวสำคัญให้เกิดพลังสร้างสรรค์สืบเนื่องในหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

วิรุฬ โนลโมกษ์ (2558) ได้ศึกษาความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้ไว้โดยนักการศึกษาหลายๆ ท่าน แล้วสรุปความสำคัญไว้ ดังนี้

1. เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่ช่วยให้บุคคลและชุมชนในท้องถิ่นสามารถดำรงชีวิตอยู่คู่กับธรรมชาติและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยได้อย่างปกติสุข โดยอาศัยรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

2. ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา การปรับตัว และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชนในแต่ละบริบทของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ

3. เป็นโลกทัศน์ ปรัชญา และคุณค่าที่มีความหมายในวิถีชีวิตของชุมชน ช่วยร้อยรัดจิตใจให้คนในชุมชนในท้องถิ่นมีความกลมเกลียว มีความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง และเป็นกลไกในการสร้างความเข้มแข็ง ความมีเอกภาพของผู้คนในชุมชนในท้องถิ่น

4. เป็นหลักฐานและแนวทางในการศึกษาความเป็นมาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันของภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง

5. เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้ เพื่อการแก้ปัญหา ช่วยการจัดการ การปรับตัวในการดำเนินชีวิต และการต่อยอดเพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

6. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้ทรงภูมิปัญญา ผู้สืบทอดและท้องถิ่น และสร้างคุณค่าทางสังคมในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

7. เป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ต่างๆ ในปัจจุบันที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และประเทศ

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีคุณค่าอย่างมากแก่คนในชุมชน เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือท้องถิ่น คือ ช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างปกติสุข ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก สามารถพึ่งพาตนเองได้

2.4 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่น ในชุมชน ดังนั้น จึงประกอบไปด้วยหลายประเภทหลายด้าน ทั้งด้านที่เกี่ยวกับอาหารการกิน การรักษาโรค ขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพ ที่

อยู่อาศัย สภาพแวดล้อม เป็นต้น นักวิชาการจึงได้พยายามจัดหมวดหมู่ จัดกลุ่มหรือแบ่งประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เป็นหลายประเภท ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์ใดในการแบ่งประเภท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นักวิชาการบางกลุ่มใช้เกณฑ์ความเป็นนามธรรมกับรูปธรรมเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง จึง จำแนกได้เป็น 2 ประเภท (อ้างถึงในวิรุฬ นิลโมกษ์ 2558)

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นนามธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับแนวคิด ปรัชญา ความเชื่อ ค่านิยม ที่ยึดถือสืบทอดกันมาในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกิด การ คลอด การอยู่ไฟ การรักษาโรค การขอขมาในพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถมองเห็นและจับ ต้องได้ และสืบทอดกันมาในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ได้แก่ การประกอบอาชีพ การทอผ้า การ ทำอาหาร การทำเครื่องมือ เครื่องหัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี การแสดง เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547 : 4-5) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญา ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

- 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านคติ ความคิด และความเชื่อ
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพ
- 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านแนวคิด หลักปฏิบัติ หรือเทคโนโลยีที่นำมาใช้

นักวิชาการอีกหลายท่านได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความเชื่อมโยงกับ เรื่องราวและการดำเนินชีวิต โดยแบ่งเป็น 9 ด้าน (อ้างถึงใน วิรุฬ นิลโมกษ์, 2558 : 9-8 – 9-10)

- 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เช่น พิธีแห่นางแมว พิธีกรรม รักษาโรค ประเพณีกินเจ เป็นต้น
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
- 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เช่น ช่างปั้น ช่างจักสาน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างปูนปั้น ช่างแกะสลัก ช่างทอผ้า ฯลฯ
- 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านของแต่ละภูมิภาค
- 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหาร ผลไม้ และผักพื้นบ้าน

- 7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน
- 8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการแต่งกายของคนในแต่ละท้องถิ่น
- 9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับรูปแบบของที่อยู่อาศัย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาพการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น
2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น
3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพร อันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น
4. ด้านการจัดหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น
5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการสั่งสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงาน ด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาท้องถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจสังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีต่างๆ

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาให้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

ชาติยา ขัตติยวรา อนุรุตร์ สมบูรณ์ และวิทวัส เสมอใจ (2555 : 30) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม
10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

สุกัญญา สุขฉายา (2556 อ้างถึงใน นุชกร โกมลตรี, 2560 : 15-16) ได้แบ่งประเภท ภูมิปัญญาไทยเป็น 12 ประเภท จากการวิจัยภาคสนาม ได้แก่

1. ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม หมายถึง องค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านเกษตรกรรม
2. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม หมายถึง องค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ การถ่ายทอด และการสืบทอดผลงานด้านภาษา อาทิ ตัวอักษร ตัวเลข ภาษาเขียน ภาษาพูด ภาษาท่าทาง ภาษาสัญลักษณ์ รวมทั้งวรรณกรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะ
3. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด และสืบทอดประเพณี พิธีกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคม
4. ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอดและสืบทอดผลงานทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมและประยุกต์ศิลป์
5. ภูมิปัญญาด้านนันทนาการ หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอดและสืบทอดศิลปการแสดง การร่ายรำ ดนตรี การละเล่น และการกีฬา ของราชสำนักและของพื้นบ้าน
6. ภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรร พืชและสัตว์ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์และปรุงแต่งเป็นอาหาร กระบวนการทำอาหาร เครื่องใช้ไม้สอย ความเชื่อ ค่านิยมและธรรมเนียมในการรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสถานะต่างๆ ตลอดจนการแปรรูปเป็นสินค้า
7. ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรร วัสดุ การสร้างสรรค์เชิงศิลปะและกระบวนการประดิษฐ์งานหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ
8. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากิน หมายถึง องค์ความรู้ในการประยุกต์วิถีทำมาหากินกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม
9. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

10. ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการชุมชน หมายถึง องค์ความรู้ในการการบริหารจัดการชุมชน และสวัสดิการชุมชน การจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์กองทุนและธุรกิจชุมชน การผลิตการทำมาหากิน การประกอบอาชีพเพื่อความมั่นคงของชุมชน

11. ภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือเทคนิควิธีการ หมายถึง องค์ความรู้และกระบวนการในการสร้างสรรค์ซึ่งพัฒนามาจากทักษะพื้นฐานที่สืบทอดมาตามประเพณี

12. ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพและการรักษาโรค หมายถึง องค์ความรู้และการจัดการด้านสุขภาพอนามัยที่ชุมชนสืบทอดกันมา

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การจัดกลุ่มหรือการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภท ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์ใดในการแบ่ง หรือผู้แบ่งมีจุดเน้นในประเด็นใด ซึ่งพบว่าการแบ่งประเภทส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน สำหรับในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาหรือเรียกว่า ผู้สูงอายุภูมิปัญญาท้องถิ่น นั่นก็คือ ผู้สูงอายุที่ได้สั่งสมความรู้และประสบการณ์ในด้านต่างๆ มาเป็นเวลานาน แล้วนำมาประยุกต์ใช้และถ่ายทอดแก่รุ่นลูกหลานต่อๆ มา

2.5 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

วิธีการที่ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติในการถ่ายทอดภูมิปัญญา หรือการส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลรุ่นหนึ่งไปยังบุคคลอีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีทั้งลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือแบบที่มีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร

สามารถ จันทรสุริย์ (2538: 150-152) กล่าวถึง วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านสรุปได้ ชาวบ้านทุกหมู่ได้ใช้สติปัญญาของตนเองสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด ข้อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อผีสาางต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งจำแนกได้ ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) และการเล่นปริศนาทำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างนิสัยและบุคลิกภาพที่สั่งคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพร้อมสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง การสาธิตให้ดู หรือบอกเล่าผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีกรรมแต่งงานทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนและสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษได้มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปแบบของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องการบันเทิง เช่น ในคำร้องลิเก ลำตัดของภาคกลาง มโนราห์หนังตะลุงของภาคใต้ หนังตะลุงของภาคอีสาน กลอนลำ คำผญา คำสอของอีสานและคำซอของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนาการเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ การถ่ายทอดภูมิปัญญามีรูปแบบที่หลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมามากยิ่งขึ้น

3. วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านการทางสื่อสารมวลชน ในยุคปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขาไม่ว่าจะเป็น หนังสือ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม และอื่นๆ จนทำให้เกิดการเลือกสรรรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดรูปแบบหลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมามากขึ้น

ปฐม นิคมานนท์ (2538 : 34-35) ได้สรุปวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

1. การสืบสอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกคนรู้เรื่องกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คຸ້ນเคยมาตั้งแต่เด็กภายในสภาพการดำรงชีวิตประจำวันจึงได้รับการสืบทอดไปโดยปริยาย

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย ซึ่งการถ่ายทอด อาจจะเป็นไปได้หลายรูปแบบ ได้แก่

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงาน บางรายได้รับค่าแรง และบางรายไม่ได้รับค่าแรง แต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนโดยเสียค่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอน

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน ช่างฆ้อง เป็นต้น การเรียนรู้ด้วยตนเองนี้เกิดจากเหตุผล 3 ประการ คือ

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้นแล้วมาฝึกฝน และคิดค้นด้วยตนเองจนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตรงเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมา บอกทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้ หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

3. การศึกษาตลอดชีวิตและแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต

3.1 ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

นักการศึกษาบางท่านกล่าวว่า การให้ความหมายของคำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” นั้น มีคำที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 คำ คือ ชีวิต (life) ตลอดชีวิต (lifelong) และการศึกษา (education) หรือการเรียนรู้ (learning)

คำว่า “life” หรือ “ชีวิต” นั้น อาจมองในแง่ของพัฒนาการของมนุษย์ในแต่ละช่วงชีวิต ความเจริญเติบโต ความเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้น ชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคม ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา ศาสนา และการเมือง

คำว่า “lifelong” หรือ “ช่วงชีวิต” นั้น อาจมองในแง่ช่วงเวลาของชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย

คำว่า “education” กับ “learning” หรือ “การศึกษา” และ “การเรียนรู้” มีความคล้ายคลึงกันมาก นักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ทั้ง 2 คำนี้ มักจะใช้แทนกันหรือใช้ในความหมายเดียวกัน

UNESCO (1968 : 20) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้พอสรุปได้ว่าการศึกษาตลอดชีวิตนั้น ได้นำมาใช้ในเชิงการให้การศึกษาต่อเนื่องแก่ผู้ที่ออกจากโรงเรียนแล้ว หรืออาจจะเรียกว่า ผู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่เป็นเวลานาน แต่ในปัจจุบันนี้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตจะครอบคลุมกว้างขวางกว่า กล่าวคือ จะครอบคลุมกระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวมเป็นการจัดการศึกษาที่สนองความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคลและของกลุ่ม จะครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาสำหรับเด็กไปจนถึงการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการต่อเนื่อง การศึกษาสำหรับเด็กต้องมีการทบทวนและปรับปรุงใหม่ การศึกษาจะไม่สิ้นสุดลงที่การสอบและการได้รับประกาศนียบัตรจากสถาบันการศึกษา แต่ควรจะเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ในทางกลับกันความสามารถของผู้ใหญ่ในการเรียนรู้ในการรับการฝึกอบรม ในการพัฒนาสติปัญญา จิตใจ วัฒนธรรมก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพและขอบเขตของการศึกษาที่ได้รับเมื่อเป็นเด็กหรือวัยรุ่น

Dave (1973 : 14) กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตพอสรุปได้ว่า คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” มาจากคำที่เป็นพื้นฐาน 3 คำ คือ “ชีวิต” (life) “ตลอดชีวิต” (lifelong) “การศึกษา” (education) ความหมายของแต่ละคำจะช่วยให้รวมความหมายและขอบเขตของการศึกษาตลอดชีวิต คำว่า “ชีวิต” และ “การศึกษา” นั้น ก่อนข้างจะมีความหมายซับซ้อนและมีความหมายได้หลายแนว ในแต่ละสังคม แต่ละประเทศ แต่ละช่วงเวลาก็อาจให้ความหมายแตกต่างกันออกไป นอกจากนั้น คำว่า “การศึกษากับการเรียนรู้” ก็จะทำให้คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” มีความหมายต่างกันออกไป ส่วนคำว่าตลอดชีวิต “lifelong” เป็นคำที่บ่งบอกถึงช่วงเวลาของการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นการศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิตนั้นเริ่มขึ้นและกิจกรรมในทุกๆ ช่วงของชีวิต โดยสรุปแนวคิดของ Dave การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อเริ่มต้น และสิ้นสุดลงเมื่อชีวิตสิ้นสุดลง การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาและกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในทุกช่วงของชีวิต ตั้งแต่การศึกษาในวัยเด็กไปจนถึงการศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา และเมื่อจบจากโรงเรียนไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ก็จะต้องมีการศึกษาต่อไปอีก แต่อาจจะอยู่ในรูปการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษานอกระบบ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตประกอบอาชีพอย่างเหมาะสม และมีความรู้เพียงพอที่จะเผชิญกับชีวิตกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

Faure (1972) กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกลักษณะ ทุกรูปแบบ เป็นการศึกษาโดยรวมทั้งหมด ไม่ว่าจะมองการศึกษาในส่วนใด หรือการศึกษา ลักษณะใด ล้วนเป็นการศึกษาตลอดชีวิตทั้งสิ้น การศึกษาตลอดชีวิตไม่ได้เป็นระบบการศึกษา แต่เป็นหลักการจัดการศึกษา ซึ่งรวมการศึกษาทุกระบบ ทุกหน่วย ทุกแหล่งไว้ด้วยกันทั้งหมด และเป็นการพัฒนาการศึกษาในทุกส่วน

Cropley (1977) ได้กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิตไม่เป็นเพียงแนวคิดเท่านั้น แต่เป็นแนวปฏิบัติ เป็นปรัชญา เป็นยุทธวิธีเพื่อความเปลี่ยนแปลง เพื่อการพัฒนาไปสู่สังคมแห่งการศึกษา สังคมแห่งการเรียนรู้

Dave (1975 : 42) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาทั้งหมดที่ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของบุคคลเพื่อจะช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพในตัวบุคคล สังคม และอาชีพ การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นที่บ้าน ที่โรงเรียน ในชุมชน ณ สถานที่ทำงาน การเรียนจากสื่อมวลชนประเภทต่างๆ การเรียนจากสถานการณ์และกิจกรรมในรูปแบบอื่นๆ ตามแนวคิดนี้ การศึกษาตลอดชีวิตได้ให้แนวทางใหม่ในการกำหนดเป้าหมายของการศึกษา กิจกรรม และโครงสร้างทางการศึกษา โดยมุ่งเน้นที่การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลในทุกๆ ด้านตลอดช่วงชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังนั้น การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ดำเนินการต่อเนื่อง เพื่อยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

กรอบแนวคิดจากความหมายของการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากนิยามที่ให้ไว้โดยนักการศึกษาหลายๆ ท่าน ดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น พอจะสรุปกรอบแนวคิดจากความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตได้ดังนี้

- การศึกษาไม่ได้สิ้นสุดเพียงเมื่อบุคคลจบจาก โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น
- บุคคลควรจะต้องได้รับความรู้ ได้เรียนรู้ในทุกช่วงของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย
- ช่วงชีวิตหลังจากที่บุคคลจบจาก โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษานั้น เป็นช่วงชีวิตที่ยาวนานมากกว่า ดังนั้น บุคคลยังต้องการการเรียนรู้อยู่เพื่อจะต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา
- บุคคลควรได้รับการศึกษาอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อที่จะให้บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง พัฒนาคูณภาพชีวิต และปรับตัวได้ทำทันกับเปลี่ยนแปลง

- บุคคลควรได้รับความรู้ที่ครอบคลุม ตั้งแต่ความรู้พื้นฐาน ความรู้ทางด้านวิชาชีพ ไปจนถึงการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาความรู้และประสบการณ์ ที่จะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่คุณควรเรียนรู้ที่ควรสัมพันธ์กับชีวิตจริง

- การศึกษาตลอดชีวิตนั้นจะผสมผสานการศึกษาทุกวิธีการ ทุกรูปแบบ ทั้งการศึกษาในระบบ และการศึกษานอกระบบ

- แหล่งการเรียนรู้สำหรับบุคคลนั้นควรจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทุกแหล่งในชุมชน ทั้งโรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นจากบุคคล ครอบครัว เพื่อน องค์กร หรือจากการดำเนินชีวิตของตนในชุมชน

- การศึกษาควรเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

- การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ใน 2 มิติ มิติที่ 1 คือ เป็นการพิจารณาในแนวตั้ง มองช่วงชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ต้องมีพัฒนาการ มีความเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิต และต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม สถานการณ์แวดล้อม เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงมีความจำเป็นในทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่วินาทีแรกที่เกิดขึ้นมาจนวินาทีสุดท้ายของชีวิต มิติที่ 2 เป็นการพิจารณาตามแนวนอนหรือแนวราบ คือ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่ผสมผสานการเรียนรู้ทุกรูปแบบ ทุกวิธีการ ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัยจากทุกแหล่งการเรียนรู้ เช่น บุคคล ครอบครัว เพื่อน การประกอบอาชีพ สื่อสารมวลชน ชุมชน ฯลฯ และการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการ ทุกแหล่งการเรียนรู้ต้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง เพื่อบุคคลจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาอย่างแท้จริง

จากกรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตได้ดังนี้ คือ

“การศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต” เป็นการศึกษาหรือการเรียนรู้ในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือหลายรูปแบบผสมผสานกัน เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล สัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งนี้ เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพ ให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต

3.2 องค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ปรับปรุง พ.ศ. 2545) ได้กำหนดองค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า การศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การที่จะให้บุคคลได้รับการศึกษาตลอดชีวิตหรือได้รับการศึกษาทุกช่วงชีวิตอย่างต่อเนื่องนั้น จะอาศัยเพียงการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้นไม่เพียงพอ เพราะบุคคลไม่สามารถศึกษาอยู่ในสถานศึกษาได้จนตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการศึกษาในรูปแบบอื่นๆ ที่ยืดหยุ่นและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในแต่ละช่วงชีวิต จากการศึกษาข้อคิดข้อเขียนของนักการศึกษาหลายๆ ท่าน เช่น Dave, Axinn, Knowles, Houle, Ryan, Coombs, ก่อ สวัสดิพานิชย์, โกวิท วรพิพัฒน์, สุนทร สุนันท์ชัย ฯลฯ ได้แบ่งประเภทของการศึกษาที่บุคคลได้รับในปัจจุบันนี้ ออกเป็น 3 ประเภท หรือ 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย หรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ และให้คำอธิบายการศึกษาแต่ละรูปแบบไว้สรุปได้ดังนี้

การศึกษาในระบบ (Formal Education) หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้น โดยมีโครงสร้าง กฎ ระเบียบต่างๆ ค่อนข้างตายตัว เช่น ในเรื่องของการแบ่งระดับชั้นการเรียนการสอน อายุของผู้เรียน การกำหนดหลักสูตร การกำหนดเวลาเรียน ซึ่งส่วนใหญ่ต้องเรียนเต็มเวลา การกำหนดคุณสมบัติของผู้สอน การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนของแต่ละระดับชั้น การมีเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในการวัดและประเมินผล การใช้เวลาเรียนยาวนานเพื่อมุ่งเตรียมเยาวชนหรือผู้เรียนให้นำความรู้ไปใช้ในวันข้างหน้า การเรียนการสอนมีโครงสร้างที่ตายตัว เนื้อหาหลักสูตรค่อนข้างจะเป็นวิชาการ เป็นทฤษฎี และให้ผู้เรียนในทุกห้องเรียนเนื้อหาเดียวกัน การศึกษาในระบบโรงเรียนจะจัดให้แก่บุคคลในช่วงอายุที่กำหนดเท่านั้น การเรียนจะต้องเรียนต่อเนื่องจนจบหลักสูตร การเรียนการสอนเกิดขึ้นในสถานที่หรือสถาบันที่จัดขึ้นโดยเฉพาะ ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย

การศึกษานอกระบบหรือการศึกษานอกโรงเรียน (Non-formal Education) หรือแต่เดิมนิยมเรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) การศึกษานอกระบบ หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ประชากรก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่างๆ และประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว ประชากรวัยแรงงานและวัยอื่นๆ โดยไม่จำกัด วัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับ

สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การศึกษาประเภทนี้มีความยืดหยุ่นในเรื่องระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุของผู้เรียน ระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผล สถานที่เรียน ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้เมื่อมีความพร้อม หยุดเรียนได้เมื่อมีภาระความจำเป็น และกลับมาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคม หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาประเภทนี้ไม่จำกัดเฉพาะ สถาบันการศึกษา อาจจะเป็นหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

การศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (Informal Education) หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่บุคคลได้รับความรู้ ประสบการณ์ ได้เสริมเจตคติ ค่านิยม และทักษะต่างๆ จาก ครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม และจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตประจำวัน การได้รับความรู้จะได้จากการพูดคุย สนทนา การสังเกต การเข้าร่วมกิจกรรม การประกอบอาชีพการงาน โดยที่กิจกรรมเหล่านั้นอาจไม่ได้เกิดขึ้นหรือมีการจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งทางการศึกษา แต่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อื่น แต่กลับทำให้บุคคลได้รับความรู้โดยบังเอิญหรือโดยไม่ตั้งใจ เช่น การที่บุคคลไปเที่ยว สวนสาธารณะ หรือสวนสัตว์ แล้วบังเอิญได้รับความรู้เกี่ยวกับสัตว์และพรรณไม้ต่างๆ หรือเด็กๆ เรียนรู้คำศัพท์ใหม่ๆ จากการพูดคุยกับเพื่อน กับคนในครอบครัว เยาวชนได้เรียนรู้การทำอาหาร การดูแลบ้านเรือนจากการสังเกต และการช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน หรือบุคคลอาจเรียนรู้เรื่องของธรรมชาติ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จากการฟังเพลง หรือจากการชมภาพยนตร์ เป็นต้น จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กิจกรรมที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ สวนสัตว์ การทำงานบ้าน เพลง ภาพยนตร์ หรือสื่อมวลชนชนิดอื่นๆ เหล่านี้ ไม่ได้ถูกจัดทำหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษา แต่บางอย่างเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น การทำงานบ้าน หรือการพักผ่อนเพื่อการบันเทิง การได้รับความรู้จากสื่อประเภทต่างๆ แต่สิ่งเหล่านั้นไปทำให้บุคคลเกิดความรู้ขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยบังเอิญ การที่บุคคลได้รับความรู้โดยวิธีการดังกล่าวนี้ เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย

เมื่อพิจารณารายละเอียดของการศึกษาทั้ง 3 ประเภทแล้ว จะพบว่า การศึกษาทั้ง 3 ประเภทนั้นมีความเชื่อมโยงกัน จะแยกจากกันโดยอิสระได้ยาก การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นรูปแบบที่มีระบบแบบแผนมากที่สุด การศึกษาตามอัธยาศัยค่อนข้างจะไม่มีแบบแผน ไม่ได้ตั้งใจจัดให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนการศึกษานอกระบบอยู่ระหว่างกลางจะจัดให้มีแบบแผนอย่างการศึกษาในระบบบ้างก็ได้ หรือจะให้ยืดหยุ่นมากที่สุดแบบการศึกษาตามอัธยาศัยก็ได้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันมาก ในแต่ละช่วงชีวิตของบุคคลอาจจะได้รับการศึกษาทั้ง 2 หรือ 3 รูปแบบ ผสมผสานกันไป เช่น ขณะที่บุคคลได้รับการศึกษารูปแบบหนึ่งอาจจะ

ได้รับอีกรูปแบบควบคู่กันไปก็ได้ โดยเฉพาะการศึกษาตามอัธยาศัยเกิดขึ้นได้เสมอ แม้บุคคลกำลังศึกษาอยู่ในระบบโรงเรียนหรือนอกระบบก็ตาม

3.3 แนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือThe United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization ซึ่งย่อว่า UNESCO นับเป็นองค์กรระดับโลกซึ่งเป็นผู้ริเริ่มและส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตมาตั้งแต่เริ่มต้น โดยตั้งแต่ปีค.ศ. 1960 UNESCO เป็นผู้จัดการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (World Education Conference on Adult Education) ณ กรุงมอนทรีออล ประเทศแคนาดา ซึ่งที่ประชุมได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตเป็นครั้งแรก ต่อมาในปี ค.ศ. 1972 มีการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่อีกที่กรุงโตเกียว ในการประชุมครั้งนี้ UNESCO ได้รับรองรายงานของคณะกรรมการระหว่างชาติว่าด้วยการพัฒนาการศึกษาชื่อ “Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow” โดยมี Edar Faure อดีต รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของฝรั่งเศสเป็นประธานในการจัดทำรายงานฉบับนี้ รายงานฉบับนี้เสนอว่า การศึกษาตลอดชีวิตจะทำให้บุคคลเป็นคนที่สมบูรณ์ การศึกษาที่ได้รับเพียงครั้งเดียวไม่เพียงพอ ต้องเป็นการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และรายงานดังกล่าวได้เสนอให้ใช้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ หลังจากนั้นมาได้มีการจัดประชุมเป็นระยะๆ การศึกษาตลอดชีวิตก็ได้รับการยอมรับในความสำคัญอย่างกว้างขวางมากขึ้นและมีการศึกษากันในรายละเอียดมากขึ้น (สุนทรสุนันท์ชัย, 2543 : 6-7)

หลังจากนั้นมาประเทศในภูมิภาคต่างๆ ทั้งอเมริกา ยุโรป เอเชีย ก็ได้้นำแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาของประเทศของตน เช่น กลุ่มยุโรปก็ได้มีการจัดทำหลักการเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตร่วมกัน แล้วให้ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศไปกำหนดกลยุทธ์ในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประเทศของตนเอง ในทวีปเอเชียก็ได้นำหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นกรอบทิศทางในการจัดการศึกษา โดยหลายประเทศได้มีการดำเนินการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตอย่างกว้างขวาง เช่น ประเทศเกาหลี ญี่ปุ่น รวมถึงประเทศไทย

สำหรับยูเนสโกเองก็ได้ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวิสัยทัศน์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคนในโลกเศรษฐกิจ ฐานความรู้ ความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต และความมั่นคง รวมถึงความสงบสุข ความกลมกลืนทางสังคม ตลอดจนความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ยูเนสโกได้เสนอโอกาสการเรียนรู้สำหรับทุกคนตลอดชีวิต เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต เพื่อส่งเสริมสังคมที่ยุติธรรมมากขึ้น และเพื่อให้ผู้คน

คาดหวังและรับมือกับความท้าทายที่ต้องเผชิญ ซึ่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ หลักการที่จำเป็นสำหรับการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ (UNESCO, 2012 : 1-10)

การเรียนรู้ตลอดชีวิตครอบคลุมการจัดการโอกาสการเรียนรู้อย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่วัยเด็กตอนต้นผ่านโรงเรียนเพื่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น รวมถึงการศึกษาเพื่อการเรียนรู้นอกระบบและการเรียนรู้ตามอัธยาศัยสำหรับเยาวชนและผู้ใหญ่นอกระบบโรงเรียน การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นหัวใจสำคัญในภารกิจของยูเนสโกในการส่งเสริมสิทธิของทุกคนเพื่อการศึกษา UNESCO ได้จัดตั้งสถาบันเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO Institute for Lifelong Learning: UIL) เพื่อทำหน้าที่ในการศึกษา รวบรวมข้อมูล และพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตที่ประเทศต่างๆสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) การจัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับเกี่ยวกับการเรียนรู้และการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ (RALE) กำหนดหลักการและเป้าหมายสำหรับการศึกษาของผู้ใหญ่ และระบุวิธีเฉพาะที่ประเทศสามารถดำเนินการต่อได้ (UNESCO Recommendation, 2019: ออนไลน์) เป้าหมายสูงสุด คือ เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ใหญ่สามารถมีส่วนร่วมในสังคมและโลกของการทำงานได้อย่างเต็มที่ โดยมีหลักการสำคัญของทักษะการเรียนรู้ ได้แก่ 1) ทักษะความรู้และทักษะพื้นฐาน 2) การศึกษาต่อเนื่องและทักษะวิชาชีพ และ 3) การศึกษาแบบเสรีนิยมที่เป็นที่นิยมและการศึกษาของชุมชนและทักษะการเป็นพลเมือง นอกจากนี้ ยังเน้นถึงศักยภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมในภาพรวมและสร้างความเป็นธรรมให้ผู้ใหญ่สามารถเข้าถึงโอกาสการเรียนรู้อย่างเท่าเทียม รวมถึงผู้พิการและกลุ่มชายขอบหรือผู้ด้อยโอกาส

2) การสร้าง Recognition, Validation and Accreditation (RVA) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของกลยุทธ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของชาติ (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2012 : 1 – 10) การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ไม่ใช่การศึกษาและการฝึกอบรมที่เป็นทางการ เช่น การเรียนรู้จากที่ทำงาน การเรียนรู้ด้านอาชีพในครอบครัวและชุมชน และการเรียนรู้ในเวลาว่าง ควรสามารถนำมาประเมินเพื่อรับเครดิตและประกาศนียบัตรได้ และสามารถนำไปศึกษาต่อหรือเชื่อมโยงกับการศึกษาในระบบได้ แต่ละประเทศควร

- พัฒนาระบบ RVA ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้

- ควรทำให้ RVA เป็นส่วนประกอบสำคัญกับระบบการศึกษาและการฝึกอบรม ใช้ RVA เพื่อสร้างสะพานเชื่อมระหว่างภาคการศึกษาและการฝึกอบรมต่างๆ และส่งเสริมการบูรณาการการเรียนรู้นอกระบบและอัธยาศัย และ (4) พัฒนาแนวทางเพื่อเพิ่มปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา รัฐบาลกิจ และองค์กรอาสาสมัคร เพื่อแปลผลลัพธ์การเรียนรู้จากการทำงานและประสบการณ์

- สร้างโครงสร้างระดับชาติที่มีการประสานงานซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด ได้แก่ สถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการ อุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานทางสังคม ผู้ให้บริการการศึกษาผู้ใหญ่ และองค์กรอาสาสมัคร

- ประเทศสมาชิกจัดหาทรัพยากรทางการเงินที่เพียงพอเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานของระบบ RVA สถาบันยูเนสโกเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (UNESCO Institute for Lifelong Learning: UIL) ระบุว่า RVA มีความสำคัญอย่างยิ่งในการ บูรณาการการเรียนรู้แบบนอกระบบ โรงเรียนและไม่ใช่ทางการตามอักษาศัย ในกรอบคุณวุฒิระดับชาติระดับภูมิภาคและระดับโลก โดยการรวมเข้ากับกรอบคุณวุฒิ (QF) จะช่วยให้มั่นใจว่าผู้เข้าร่วมสามารถเข้าถึงสถาบันการศึกษาและสถานที่ทำงานได้อย่างทั่วถึง

3) ทำการศึกษาและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ เนื่องจากเมืองแห่งการเรียนรู้จะสามารถช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคน ซึ่งเมืองแห่งการเรียนรู้มีลักษณะดังนี้

(1) ระดมทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในทุกภาคส่วน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แบบรวม ตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับอุดมศึกษา

(2) พื้นฟูการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน ตลอดจนอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้และในสถานที่ทำงาน

(3) ขยายการใช้เทคโนโลยีการเรียนรู้สมัยใหม่ และยกระดับคุณภาพและความเป็นเลิศในการเรียนรู้ และส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เมืองจะเสริมสร้างพลังอำนาจของแต่ละบุคคลและการรวมทางสังคมการพัฒนาเศรษฐกิจและความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลังจากปี 1972 เป็นต้นมา ประเทศในภูมิภาคต่างๆ ทั้งอเมริกา ยุโรป เอเชีย ได้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิตและได้นำแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิตมาเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาของประเทศของตน เช่น ตัวอย่างประเทศในยุโรป ประเทศสหราชอาณาจักรมีกลยุทธ์หนึ่งในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต คือ มีนโยบายการศึกษาตลอดชีวิต มีการส่งเสริมการพัฒนาเมืองต่างๆ ให้เป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ พบว่า เมืองต่างๆ ในประเทศสหราชอาณาจักรได้พัฒนาเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ และมีกิจกรรมหลากหลายประเภท ให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ให้เลือกเรียนรู้ตามความสนใจ ในทวีปเอเชียประเทศเกาหลีใต้ ได้ออกกฎหมายและนโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต มีการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ จัดให้มีระบบ credit bank system โดยให้ผู้เรียนเรียนแบบสะสมหน่วยกิต มีการประกวดเมืองแห่งการเรียนรู้ทุกปี สถาบันอุดมศึกษามีการจัดตั้งสถาบันการ

เรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อศึกษาวิจัยและพัฒนากิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต เป็นต้น และขอยกตัวอย่างประเทศญี่ปุ่นดังนี้

ประเทศญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1990 ญี่ปุ่นออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต อันเป็นรากฐานสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต พระราชบัญญัตินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดมาตรการให้การส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต รัฐบาลญี่ปุ่นเชื่อว่า สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมาตรการที่จำเป็นทั้งหมด จะต้องได้รับการกำหนดขึ้นเพื่อให้ประชาชนสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้ตลอดเวลา นโยบายและกลยุทธ์ในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของญี่ปุ่น ได้มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปอยู่เสมอ

กลยุทธ์ในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของญี่ปุ่น สรุปได้ดังนี้ (Calouste Gulbenkian Foundation (UK Branch). ,(2018); Dhirathiti, N. (2014); Sawano, Y. (2012); Yorozu, R., (2019))

- มีพระราชบัญญัติการศึกษาตลอดชีวิต
- มีหน่วยงานระดับชาติรับผิดชอบเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตโดยตรง
- มีการกระจายอำนาจจากหน่วยงานระดับชาติไปยังแต่ละจังหวัดและเทศบาลให้รับผิดชอบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนในท้องถิ่น
- หน่วยงานของรัฐบาลที่ดูแลการเรียนรู้ตลอดชีวิตในจังหวัด ได้แก่สำนักงานเขตเทศบาลและคณะกรรมการ และ/หรือ คณะกรรมการการศึกษาของเทศบาล
- แต่ละเมืองแต่ละเทศบาลมีสภาการศึกษาตลอดชีวิตและมีคณะกรรมการการศึกษาตลอดชีวิตที่มีความพร้อม
- แต่ละเมืองมีแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับท้องถิ่น
- รัฐบาลท้องถิ่นเหล่านี้มีอำนาจในการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ Kominkans ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ บ้านเยาวชน และการศึกษาสังคมอื่นๆ รวมถึงการจัดตั้งอำนวยความสะดวก การวางแผนหลักสูตรการศึกษาสังคมที่โรงเรียน และการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เช่น การบรรยาย การจัดนิทรรศการ หรือการประชุมต่างๆ ที่ดำเนินการให้กับประชาชน (Dhirathiti, N., 2014: p.781) พบว่า ปัจจุบันมีเมืองและเทศบาลมากกว่า 1,000 แห่ง (ประมาณ 60% ของเทศบาล) มีแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในบรรดาเทศบาลเหล่านี้ มีจำนวน 86 แห่ง ซึ่งหลายแห่งได้รับการประกาศใช้ในรัฐสภาของเทศบาล

- ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจากประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เป็นสังคมผู้สูงอายุ จึงได้เสนอการขยายการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุผ่านกิจกรรมต่างๆ เป็นนโยบายระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ในขณะเดียวกันกระทรวงที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการ ก็ร่วมส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ

การส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย

ด้วยตระหนักถึงความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต นอกเหนือจาก UNESCO ซึ่งเป็นองค์กรระดับโลกแล้ว ประเทศต่างๆ ในทุกภูมิภาคของโลกได้กำหนดกลยุทธ์ หรือแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนของตนรวมถึงประเทศไทย

ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งยึดการศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักในการจัดการศึกษาของชาติ และหลังจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้เป็นต้นมา กฎหมายและนโยบายต่างๆ ของประเทศที่เกี่ยวกับการศึกษาได้มุ่งไปสู่การส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนทั้งสิ้น พร้อมทั้งได้กำหนดกลยุทธ์และแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตไว้ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 สรุปได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

- (1) จัดการศึกษาให้ เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (2) ส่งเสริมให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (3) จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง
- (4) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา
- (5) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นในการจัดการศึกษา
- (6) ส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ

(7) ส่งเสริมให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

2) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 นี้ ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 – 11 ในแผนฯฉบับนี้มียุทธศาสตร์ 10 ยุทธศาสตร์ ดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2559)

2.1) ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์ที่ 1 : การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

ยุทธศาสตร์ที่ 2 : การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 : การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 : การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 : การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่งและยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 6 : การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ และธรรมาภิบาลในสังคมไทย

ยุทธศาสตร์ที่ 7 : การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์

ยุทธศาสตร์ที่ 8 : การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม

ยุทธศาสตร์ที่ 9 : การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์ที่ 10 : ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะยุทธศาสตร์ที่ 1 ที่จะเกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต ยุทธศาสตร์ที่ 1 : การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้คือ

- (1) เพื่อปรับเปลี่ยนให้คนไทยมีค่านิยมตามบรรทัดฐานที่ดีทางสังคม
- (2) เพื่อเตรียมคนไทยให้มีความพร้อมในการดำรงชีวิตสำหรับโลก

ศตวรรษที่ 21

- (3) เพื่อส่งเสริมให้คนไทยมีสุขภาพที่ดีตลอดช่วงชีวิต
- (4) เพื่อเสริมสร้างสถาบันทางสังคมให้มีความเข้มแข็งเอื้อต่อการพัฒนาคน

และประเทศ

2.2 เป้าหมายและตัวชี้วัด

2.3 แนวทางการพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ 1 มีแนวทางการพัฒนาดังนี้

- (1) ปรับเปลี่ยนค่านิยมคนไทยให้มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย จิตสาธารณะ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์

อย่างมีคุณค่า

- (2) พัฒนาศักยภาพคนให้มีความรู้และความสามารถในการดำรงชีวิต

(3) ยกระดับคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

(3.1) ปรับระบบบริหารจัดการสถานศึกษาขนาดเล็กที่มีขนาดและจำนวนผู้เรียนต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ให้มีการจัดทรัพยากรร่วมกันให้มีขนาดและจำนวนที่เหมาะสมตามความจำเป็นของพื้นที่และโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนวัยเด็กลดลงอย่างต่อเนื่อง

(3.2) ปรับหลักสูตรการผลิตครูที่เน้นสมรรถนะ มีจิตวิญญาณความเป็นครู เป็นผู้แนะนำ และสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เรียน สร้างมาตรการจูงใจให้ผู้มีศักยภาพสูงเข้ามาเป็นครู ปรับระบบประเมินวิทยฐานะทางวิชาชีพให้เชื่อมโยงกับพัฒนาการและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการเรียนการสอนที่เป็นการพัฒนาสมรรถนะของครูอย่างต่อเนื่อง

(3.3) พัฒนาระบบประเมินคุณภาพมาตรฐานที่สามารถวัดและประเมินผลคุณภาพผู้เรียน ทั้งด้านทักษะ ความรู้ ความสามารถ และสมรรถนะตามมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละระดับการศึกษา

(3.4) ส่งเสริมมาตรการสร้างแรงจูงใจให้สถานประกอบการขนาดกลางที่มีศักยภาพเข้าร่วมระบบทวิภาคีหรือสหกิจศึกษา สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ประกอบการ ครูฝึกหรือครูพี่เลี้ยงให้ร่วมวางแผนการจัดการเรียนการสอน การฝึกปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลผู้เรียน

(3.5) ขยายความร่วมมือระหว่างสถาบันอาชีวศึกษา สถาบันอุดมศึกษา ภาคเอกชน และผู้เชี่ยวชาญทั้งในและต่างประเทศ พัฒนาสาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านสู่ความเป็นเลิศ การพัฒนางานวิจัยไปสู่นวัตกรรม รวมทั้งขยายการจัดทำและการใช้หลักสูตรฐานสมรรถนะให้มากขึ้น

(3.6) จัดทำสื่อการเรียนรู้ที่เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสามารถใช้งานผ่านระบบอุปกรณ์สื่อสารเคลื่อนที่ ให้คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงได้ง่าย สะดวก ทัวถึง ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ และใช้มาตรการทางภาษีจูงใจให้ภาคเอกชนผลิตหนังสือ สื่อการอ่านและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและราคาถูกลง

(3.7) ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิต อาทิ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ โรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมให้มีระบบการจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ก็คือแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 นั้นเอง

3) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580)

เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกี่พัฒนาขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนที่ 82 ก 12 ตุลาคม 2561)

ประเด็นยุทธศาสตร์ชาติมี 6 ด้าน คือ 1) ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง 2) ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน 3) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ 4) ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม 5) ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ 6) ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

ในที่นี้จะขอนำเสนอรายละเอียดของด้านที่ 3 เพราะเกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต

ยุทธศาสตร์ชาติด้านที่ 3 ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ครอบคลุมและมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัชยสถ่อค่อม โอบอ้อมอารีมีวินัย รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีทักษะสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่สาม และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ผู้การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นวัตกรรม ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่และอื่นๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง

โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม มุ่งเน้นให้สถาบันทางสังคมร่วมปลูกฝังค่านิยมวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ โดยบูรณาการร่วมระหว่าง “ครอบครัว ชุมชน ศาสนา การศึกษา และสื่อ” ในการหล่อหลอมคนไทยให้มีคุณธรรม จริยธรรม ในลักษณะที่เป็น ‘วิถี’ การดำเนินชีวิต

(2) การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต มุ่งเน้นการพัฒนาคนเชิงคุณภาพในทุกช่วงวัย ตั้งแต่ช่วงการตั้งครรภ์ ปฐมวัย วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเรียน วัยผู้ใหญ่ วัยแรงงาน และวัยผู้สูงอายุ เพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ

- ช่วงการตั้งครรภ์/ปฐมวัย เน้นการเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ก่อนการตั้งครรภ์

- ช่วงวัยเรียน/วัยรุ่น ปลูกฝังความเป็นคนดีมีวินัย พัฒนาทักษะความสามารถ การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับทักษะในศตวรรษที่ 21

- ช่วงวัยแรงงาน ยกกระดับศักยภาพ ทักษะ และสมรรถนะแรงงานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับความสามารถเฉพาะบุคคล และความต้องการของตลาดแรงงาน มีการพัฒนาระบบการเรียนรู้ และการอำนวยความสะดวกด้านความรู้

- ช่วงวัยผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเป็นพลังในการขับเคลื่อนประเทศ ส่งเสริมให้มีการทำงานหลังเกษียณ มีการสร้างเสริมสุขภาพ สร้างหลักประกันทางสังคมที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคม

(3) ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 โดย มุ่งเน้นผู้เรียนให้มีทักษะการเรียนรู้และมีใจใฝ่เรียนรู้ตลอดเวลา มีการออกแบบระบบการเรียนรู้ใหม่ การ เปลี่ยนบทบาทครูการเพิ่มประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการศึกษา และการพัฒนาระบบการเรียนรู้ตลอด ชีวิต ประกอบด้วย

- การปรับเปลี่ยนระบบการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการพัฒนาทักษะสำหรับศตวรรษ ที่ 21

- เปลี่ยนโฉมบทบาท ‘ครู’ ให้เป็น ครูยุคใหม่ โดยปรับบทบาทจาก “ครูสอน” เป็น “โค้ช” หรือ “ผู้อำนวยการการเรียนรู้” ทำหน้าที่กระตุ้น สร้างแรงบันดาลใจ แนะนำวิธีเรียนรู้

- เพิ่มประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการศึกษาในทุกกระดับ ทุกประเภท เพื่อให้ เอื้อต่อการเข้าถึงการศึกษาอย่างเสมอภาค ทั้งถึง และใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- การพัฒนาระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต จัดระบบการศึกษาและระบบฝึกอบรม ที่มีคุณภาพสูงและยืดหยุ่นผ่านการพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ อาทิ การพัฒนาการศึกษาออนไลน์แบบเปิด การ พัฒนาระบบการเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะ การรู้ดิจิทัล การมีระบบเทียบโอนประสบการณ์ ระบบธนาคาร หน่วยกิต มาตรการจูงใจให้คนเข้าสู่การยกระดับทักษะ การให้สถานประกอบการเพิ่มผลิตภาพแรงงาน ผ่านการพัฒนาความสามารถทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่องภายใต้กรอบคุณวุฒิวิชาชีพ ต้องพัฒนาระบบการ เรียนรู้ในชุมชนให้เข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิต รวมถึงการเรียนรู้และทบทวน ทักษะพื้นฐาน ได้แก่ การอ่านออก-เขียนได้-คิด เลขเป็น โดยระดมทรัพยากรจากภาคเอกชนและภาคประชาสังคม การพัฒนาทัศนคติและแรงบันดาลใจ ที่อยากเรียนรู้ การสร้างนิสัยใฝ่เรียนรู้ และให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัว รวมทั้งนำความรู้ ไปพัฒนาต่อยอดหรือประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้

4) แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 มีรายละเอียดพอสรุปได้ ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

วิสัยทัศน์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการ เปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21”

แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้มียุทธศาสตร์ 6 ด้าน ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 : การจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 : การผลิตและพัฒนากำลังคน การวิจัย และนวัตกรรม เพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 : การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

ยุทธศาสตร์ที่ 4 : การสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 5 : การจัดการศึกษาเพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ยุทธศาสตร์ที่ 6 : การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการศึกษา

ยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้าน มีแนวทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่การศึกษาตลอดชีวิต แต่ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างแนวทางสำหรับยุทธศาสตร์ที่ 3 และ 4

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้
แนวทางการพัฒนา

(3.1) ส่งเสริม สนับสนุนให้คนทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ความสามารถ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสม เต็มตามศักยภาพในแต่ละช่วงวัย

(3.2) ส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สื่อตำราเรียน และสื่อการเรียนรู้ต่างๆ ให้มีคุณภาพมาตรฐาน และประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

(3.2.1) พัฒนาแนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการผลิตสื่อการเรียนการสอน และสื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพมาตรฐาน จำแนกตามระดับ/ประเภทการศึกษา ด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม

(3.2.2) ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการผลิตสื่อตำรา สื่อวีดิทัศน์สื่อดิจิทัลที่มีคุณภาพมาตรฐาน และจัดการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

(3.2.3) ส่งเสริมการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในชุมชน ผ่านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีมาตรฐานและหลากหลาย อาทิ พิพิธภัณฑ์ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ฯลฯ สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เข้ารับบริการแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และสามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึง

(3.2.4) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา และการให้ความรู้สำหรับผู้สูงวัย เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมทั้งการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพตามวัย

(3.2.5) ส่งเสริมการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงวัย และพัฒนาระบบสารสนเทศ/สื่อที่เหมาะสม ที่เอื้อกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาสำหรับผู้สูงวัย

(3.2.6) ส่งเสริม สนับสนุนการผลิตและพัฒนาสื่อตำราเรียน สื่อความรู้สื่อฝึกทักษะทั้งในลักษณะสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีคุณภาพและมาตรฐาน สามารถเชื่อมโยงผ่านระบบเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทันสมัย หลากหลาย และเข้าถึงได้

(3.2.7) พัฒนาระบบและกลไกการส่งเสริมสนับสนุน ให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต และพัฒนาสื่อทุกประเภทที่มีคุณภาพและมาตรฐาน ภายใต้กลไกการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม

(3.2.8) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลและเครือข่ายสังคมรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนทุกช่วงวัย

ยุทธศาสตร์ที่ 4 : การสร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางการศึกษา
แนวทางการพัฒนา

(4.1) เพิ่มโอกาสและความเสมอภาคในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ มีประเด็นย่อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ส่งเสริมการจัดการศึกษานอกระบบ และการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจ และวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย

- เร่งพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความหลากหลาย และสามารถให้บริการได้อย่างทั่วถึง

- สนับสนุนให้ท้องถิ่นและเอกชนร่วมมือพัฒนาและจัดการศึกษาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

(4.2) พัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษาสำหรับคนทุกช่วงวัย

(4.3) พัฒนาระบบข้อมูลด้านการศึกษาที่มีมาตรฐาน เชื่อมโยง และเข้าถึงได้

- พัฒนาระบบข้อมูลด้านการศึกษาและด้านอื่นที่เกี่ยวข้องให้มีมาตรฐานครอบคลุม ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน จัดให้มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลรายบุคคลทุกช่วงวัย ข้อมูลด้านการศึกษาและด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่แรกเกิด การเข้ารับการศึกษา การเข้าสู่การทำงาน และการเข้าสู่วัยผู้สูงวัย ระหว่างหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้นจะพบว่า แต่ละประเทศได้กำหนดแนวทางในการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิตให้เหมาะสมกับบริบทของตน สำหรับประเทศไทยได้กำหนดแนวทางการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิตในกฎหมายและแผนการศึกษาทุกระดับ และแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ที่กำหนดนั้น ครอบคลุมในหลายประเด็น ทั้งเรื่องกำหนดแผนงาน การพัฒนาระบบบริหารจัดการ การ ปฏิรูปครูหรือผู้จัดการศึกษา การส่งเสริมโอกาสการเรียนรู้สำหรับกลุ่มเป้าหมายทุกช่วงวัย การพัฒนาแหล่ง การเรียนรู้ การใช้ประโยชน์จากสื่อและเทคโนโลยี รวมทั้งการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชนในการ จัดการศึกษา ได้แก่ องค์กรท้องถิ่น สถาบันศาสนา กรรมการชุมชน ผู้รู้ในชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยทำศึกษาในแนวทางส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งในที่นี้คือ ผู้สูงอายุภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.4 การเรียนรู้ระหว่างวัย (Intergenerational Learning)

การศึกษาแนวทางส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตโดยผู้สูงอายุภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น นอกจากจะสอดคล้องกับนโยบายและแนวทางที่กำหนดในกฎหมายและแผนการศึกษาต่างๆ แล้ว ยังมี ความสอดคล้องกับหลักการส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างวัย (Intergenerational Learning)

ในปัจจุบันแนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตผ่านการเรียนรู้ระหว่างวัย (Intergenerational Learning) มีบทบาทสำคัญมากขึ้น โดยการเรียนรู้ระหว่างวัย (Intergenerational Learning) คือ การเรียนรู้ที่ระหว่างกลุ่มผู้มียุคน้อยกว่าและกลุ่ม ผู้มีอายุมากกว่าซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้ทักษะ ค่านิยม และความรู้ รวมถึงการเรียนรู้ทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ การเรียนรู้ในระบบ การเรียนรู้ นอก ระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

ในอดีตการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่นเกิดขึ้นภายในครอบครัว ไม่เพียงแต่ระหว่างผู้ปกครองและ เด็ก แต่ยังรวมถึงระหว่างคนหนุ่มสาวและปู่ย่าตายาย ตลอดจนความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอายุมากกว่า อย่างไรก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรุ่นได้กลายเป็นข้อจำกัดมากขึ้น เนื่องจาก (European Commission, 2012: 27)

- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว การลดลงของครอบครัวขยาย
- ครอบครัวมีแนวโน้มที่จะย้ายออกจากชุมชน "บ้าน" ของพวกเขาไปยังสถานที่อื่นๆ ในประเทศของตนเองหรือในต่างประเทศ สิ่งนี้ทำให้ปู่ย่าตายายห่างไกลจากลูกหลานมากขึ้น
- การเพิ่มขึ้นของกิจกรรมที่แยกอายุ เช่น การจัดหาสโมสรเยาวชนและกีฬา ซึ่ง ไม่รวมผู้สูงอายุและการแทรกแซงนโยบายที่มีเป้าหมายเฉพาะกลุ่มอายุที่เฉพาะเจาะจง

- การใช้อินเทอร์เน็ตและระบบออนไลน์ที่เพิ่มขึ้นสำหรับการโต้ตอบทางสังคม จากสิ่งเหล่านี้ทำให้มีการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์เพิ่มมากขึ้น แทนการสื่อสารแบบตัวต่อตัวแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะกับคนที่อายุน้อยกว่า

- หน่วยงานต่างๆ มีนโยบายกระตุ้นให้พนักงานที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป เกษียณอายุก่อนกำหนด ส่งผลให้เกิดการลดโอกาสในการถ่ายโอนความรู้และทักษะให้กับคนรุ่นใหม่เข้าสู่ตลาดแรงงาน ในขณะที่เดียวกันคนหนุ่มสาวมักพบกับปัญหาที่จะตั้งหลักในตลาดงาน เนื่องจาก วิกฤตเศรษฐกิจและการขาดประสบการณ์ในการทำงาน

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ระหว่างวัย (Intergenerational Learning) มีบทบาทสำคัญ เนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร ประโยชน์ของการเรียนรู้ระหว่างวัย ทำให้เด็กและเยาวชนสามารถพัฒนาด้านวิชาการได้ ในขณะที่ผู้สูงอายุสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ รวมถึงความสามารถและทักษะด้านสารสนเทศและเทคโนโลยีได้ โดยทั่วไปแล้วการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมสามารถส่งผ่านคำนิยามและประเพณีจากผู้สูงอายุ เนื่องจากความหลากหลายของอายุการเรียนรู้ที่อุดมไปด้วยข้อมูลและประสบการณ์ การทำงานร่วมกันจะกระตุ้นกระบวนการสร้างสรรค์และการแสดงความคิดเห็น โดยการเรียนรู้แบบ Intergenerational จะพัฒนาซึ่งกันและกัน สามารถสร้างการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นสามารถนำไปสู่การพัฒนาของความสามารถส่วนบุคคล เสริมสร้างการสนทนาระหว่างกัน ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนระหว่างอายุ ส่งเสริมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การพัฒนาส่วนบุคคลและสามารถเสริมสร้างคุณภาพการสอน (Generations Working Together, 2012 : 5-7) โดยในบริบทนี้ การเรียนรู้แบบผสมผสานระหว่างวัยมีวิธีการสำหรับทักษะ คำนิยาม และความรู้ที่จะส่งผ่านระหว่างรุ่น ตลอดจนโอกาสในการเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกันในชุมชน ในขณะที่การเรียนรู้ระหว่างกันในที่ทำงานเป็นวิธีที่กำหนดไว้สำหรับการฝึกอบรมและพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนงานรุ่นใหม่ ในทางกลับกันการเรียนรู้ระหว่างวัยสามารถใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในด้านความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีต่างๆ

ทั้งนี้ ผู้สูงอายุมีแรงจูงใจอย่างมากที่จะมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ระหว่างวัย ด้วยเหตุผลที่เห็นแก่ผู้อื่น และเพื่อถ่ายทอดทักษะและความรู้ไปสู่คนรุ่นใหม่ ส่วนคนที่อายุน้อยกว่าจะชื่นชมโอกาสที่จะแบ่งปันความรู้และสร้างความแตกต่างให้กับชีวิตของผู้อื่น ตลอดจนการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นผ่านกิจกรรมที่เป็นทางการมากขึ้น ซึ่งมักจะนำไปสู่การได้รับรางวัลหรือการรับรู้รูปแบบอื่นๆ คนหนุ่มสาวสามารถกระตือรือร้นที่จะแสดงทักษะใหม่และสร้างความมั่นใจ ด้วยมุมมองที่จะตอบสนองความ

ต้องการของนายจ้างในอนาคต หรือสมัครเข้าวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย สำหรับนักศึกษาที่มีอายุมากกว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ โดยมักมุ่งเน้นไปที่การช่วยเด็กพัฒนาทักษะการรู้หนังสือ การคำนวณ การสร้างสรรค์สังคมในสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร และให้การสนับสนุนที่จะสามารถเพิ่มทักษะและความกระตือรือร้นเพิ่มเติม เพื่อช่วยครูในการส่งงานและกิจกรรมสัมมนาการ ในสถานทำงานสามารถจัดฝึกอบรมงาน เพื่อให้คำปรึกษา ถ่ายทอดความรู้ และความเชี่ยวชาญต่างๆ ได้

การเรียนรู้ระหว่างวัยนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ในระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ซึ่งอาจเกิดขึ้นในสถานที่ทำงาน ในสถานศึกษา และในสถานที่ต่างๆ นอกห้องเรียน เช่น ศูนย์ชุมชนและพื้นที่สาธารณะ ในที่ทำงาน การเรียนรู้ระหว่างสถานที่ทำงานสามารถเป็นทางการได้ เช่น การถ่ายโอนความรู้เกี่ยวกับงานระหว่างคนงานที่มีอายุมากกว่าและที่ใหม่กว่า นอกจากนี้ ยังเกิดขึ้นเมื่อความรู้และประสบการณ์ของพนักงานที่เกษียณอายุ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในธุรกิจขนาดเล็ก และทักษะการทำงานของคนงานที่มีอายุมากกว่านั้นขาดแคลน

นอกจากนี้ การเรียนรู้ระหว่างวัยสามารถพบได้ในหลากหลายสถานที่ รวมถึงโรงเรียน มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย และบางครั้งในการดูแลเด็กกลางวันและก่อนวัยเรียน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- การศึกษาระดับอุดมศึกษา: มหาวิทยาลัยบางแห่งมีการพัฒนาการเรียนรู้ระหว่างวัยเป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอการเรียนรู้ให้กับผู้ใหญ่ เช่น มหาวิทยาลัยดับลินซิตี (Dublin City University) ได้พัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้ระหว่างวัย ระหว่างวันเสาร์ที่เน้นเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศและการเขียนเชิงสร้างสรรค์สำหรับผู้สูงอายุ ที่มีเงินอุดหนุนเล็กน้อยจากรัฐบาลเพื่อลดค่าธรรมเนียม นักเรียนจะได้รับ การจับคู่กับผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือหรือติวเตอร์

- การศึกษาต่อและอาชีวศึกษา: การเรียนรู้ระหว่างวัยใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการฝึกอบรมวิชาชีพของผู้ฝึกงานและผู้ฝึกอบรม ซึ่งมักจะช่วยการพยาบาลวิชาชีพการดูแลอื่นๆ และงานสังคมสงเคราะห์

- โรงเรียน: การเรียนรู้ระหว่างวัยอยู่ในสถานที่ซึ่งหลักสูตรต้องการให้คนหนุ่มสาวเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น ตัวอย่างเช่น โรงเรียนที่ทำตามหลักสูตร International Baccalaureate (IB) การให้บริการแก่ผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนภาคบังคับ นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนที่นำอาสาสมัครมาเสริมการเรียนการสอนและการสนับสนุนจากผู้ปกครอง

- ก่อนวัยเรียน: ศูนย์รับเลี้ยงเด็กแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกาให้การดูแลเด็กก่อนวัยเรียน และผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อมและความต้องการการดูแลอื่นๆ โดยผู้สูงอายุได้รับการสนับสนุนให้ช่วยเหลือกิจกรรมการเรียนรู้ที่เด็กเล็กชอบ เช่น งานฝีมือ การทำขนมปัง และดนตรี เป็นต้น

การเรียนรู้ระหว่างวัยนอกห้องเรียน: การเรียนรู้ระหว่างกลุ่มนอกห้องเรียนค่อนข้างแพร่หลายทั่วยุโรป และมีแนวโน้มที่จะเป็นการเรียนรู้นอกระบบและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำผู้ที่มีอายุมากกว่าและอายุน้อยกว่ามารวมกัน เพื่อมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อิงกับชุมชน สหกรณ์ กิจกรรมอาสาสมัคร สโมสรสำหรับกีฬา และงานอดิเรก รวมถึงสถานที่สาธารณะ เช่น พิพิธภัณฑ์ แกลเลอรี โรงละคร หรือศูนย์กลางชุมชน

ในประเทศญี่ปุ่น กลุ่มของผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาวมารวมกันเพื่อทำกิจกรรมกลางแจ้ง เช่น การทำสวนและการเพาะปลูกดอกไม้ในชุมชน และการปรับปรุงด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การทำความสะอาดสวนสาธารณะ แม่น้ำ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะอื่นๆ ในประเทศฟินแลนด์ กองทุนสัตว์ป่าโลกได้รวบรวมอาสาสมัครทุกวัย ในโครงการค่ายพักอาศัยเก้าวัน จุดมุ่งหมายของค่ายอาสาเหล่านี้คือ การรักษาที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติและความหลากหลายของพืชและสัตว์ ผู้เข้าร่วมจะได้รับการสอนวิธีการจัดการและอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิม และเรียนรู้เกี่ยวกับสายพันธุ์ที่ถูกคุกคาม จากนั้นได้ทำงานต่างๆ เช่น การตัดหญ้า การกวาดล้าง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการสำหรับการเรียนรู้ระหว่างวัยนี้ จะประสบผลสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือของรัฐบาล (Government) ในการกำหนดวิสัยทัศน์ การให้งบประมาณ การลงทุน ในองค์กรภาคพลเรือน กระตุ้นสถาบันการศึกษา และการเติมเต็มด้วยการวิจัย รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ให้บริการการเรียนรู้ (Learning Providers) องค์กรภาคพลเรือน (Civil Society Organizations) องค์กรและบริษัท (Enterprises) และรายบุคคล (Individuals)

4. บริบทของสังคมในชนบท

4.1 ความหมายของชนบท

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “ชนบท” ดังนี้

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน, 2554 : ออนไลน์) ได้ให้คำนิยามของ “ชนบท” ว่า บ้านนอก หรือเขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป

ทัศนาศาสตร์ พุทธการกิจ (2558 : 7) กล่าวว่า “ชนบท” หมายถึง อาณาบริเวณที่อยู่นอกเขตเมือง เป็นเขตที่มีผู้คนอาศัยอยู่ต่อหน่วยพื้นที่น้อย ชีวิตความเป็นอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ กิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นสำคัญ

สิทธิชัย เจริญกุล (2559 : 37) ให้ความหมายของคำว่า “ชนบท” ไว้ว่า ส่วนที่อยู่ นอกเขตตัวเมือง หรือเป็นเขตแดนที่พ้นจากเมืองหลวงออกไป มีประชากรที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรม เป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มหรือกระจัด กระจายตามลักษณะภูมิประเทศหรือตามประเพณีนิยม มีความหนาแน่นของประชากรน้อยกว่าในเมือง หลวงหรือในตัวจังหวัด

กนกวรรณ พวงประยงค์ (2561 : 46) ให้นิยามของคำว่า “ชนบท” หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ นอกเขตตัวเมือง หรือพ้นจากเมืองหลวงออกไป มีความหนาแน่นของประชากรน้อย ประชากรส่วนใหญ่ เลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม การปศุสัตว์ หรือการประมงเป็นสำคัญ ชาวชนบทมีวิถีในการดำเนินชีวิต ที่พึ่งพิงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผูกพันกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคกลาง หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมถึงมีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องเชื้อชาติและวัฒนธรรม

จากนิยามของคำว่า “ชนบท” ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า “ชนบท” หมายถึง อาณาบริเวณที่อยู่พ้นจากเมืองหลวงออกไป ประชากรส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการทำเกษตรกรรม ประมง และการปศุสัตว์ มีความเป็นอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ

4.2 ประชาชนในชนบท

หน่วยทางสังคมของชุมชนชนบท หมายถึง หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่งอาจมีจำนวน ประชากรประมาณ 20 ครัวเรือน ถึง 100 ครัวเรือน ก็ได้ ซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมเกษตร เพราะประชากร ส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร ดังนั้น สังคมชนบทจึงจัดได้ว่า เป็นโครงสร้างที่ สำคัญที่สุดของสังคมไทย ลักษณะทั่วไปของสังคมชนบทจะมีลักษณะ ดังนี้

1. ครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญของเศรษฐกิจ เป็นทั้งหน่วยการผลิตและหน่วยบริโภค สิ่งของเครื่องใช้อาหารจะผลิตขึ้นใช้เอง และยังมีถ่ายทอดความรู้ทางอาชีพ การอบรมสั่งสอนเรื่อง คุณธรรมให้แก่สมาชิกในครอบครัว ทุกคนที่เป็นสมาชิกในครอบครัวจะทำทุกอย่าง จะมีการแบ่งงานกันทำ เช่น ลูกสาวทำงานบ้าน ลูกชายไปช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนา เป็นต้น

2. สมาชิกของครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น สมาชิกในชุมชนจะให้ความสำคัญในเรื่องความเป็นมิตรต่อเพื่อนบ้าน มีการติดต่อกันแบบเป็นกันเอง เอื้อเฟื้อและจริงใจต่อกัน

ในละแวกบ้านเดียวกันมักจะประกอบอาชีพคล้ายๆ กัน มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะประกอบอาชีพเหมือนกัน และวิถีการดำเนินชีวิตเหมือนกัน

3. ลักษณะของครอบครัวเป็นแบบครอบครัวชาย สมาชิกประกอบด้วยหลายๆ ครอบครัว ซึ่งเป็นเครือญาติกัน มาอยู่รวมในครัวเรือนเดียวกันหรือบริเวณใกล้เคียงกัน

4. วัดเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา เป็นแหล่งสำคัญในการให้การศึกษาและอบรมบ่มนิสัยแก่ประชาชน ค่านิยมในเรื่องคุณความดีทางศาสนาเป็นตัวควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน

5. ชาวชนบทส่วนใหญ่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมและประเพณี แต่ไม่ค่อยยอมรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ๆ

6. ชาวชนบทจะพึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทำให้ผูกพันกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ โชคลาง หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

7. ชาวชนบทส่วนใหญ่จะยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน เช่น งานบวช งานศพ และงานบุญต่างๆ

จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของคนชนบทนั้นจะแตกต่างกัน ตั้งแต่การดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมและประเพณี ตลอดจนถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ค่านิยมด้านศาสนา วัฒนธรรม การปฏิบัติตามหลักศาสนานั้นส่วนมากก็จะยึดมั่นในประเพณีอันดีงาม ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางภูมิประเทศที่เอื้อต่อสังคมแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีของคนในชนบท

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสู่ความทันสมัย ส่งผลให้การนิยามความหมายของสังคมชนบทไทยในยุคปัจจุบัน ต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งมากกว่าเขตการปกครองและสภาพทางภูมิศาสตร์หรือความจำกัดของโอกาสในการประกอบอาชีพ เพราะสังคมชนบทไทยในปัจจุบันได้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมชนบทยุคใหม่ ที่รับเอาความทันสมัยของระบบการผลิตการตลาด การค้า การบริโภค เทคโนโลยีการสื่อสาร แนวคิดการพัฒนาและนโยบายจากภาครัฐเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การใช้ชีวิตในสังคมชนบทไทยสมัยใหม่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับสังคมเมือง แต่อาจมีเพียงบางประเด็น เช่น วัฒนธรรมหรือประเพณีต่างๆ ที่ยังรักษาไว้ให้คงเดิมภายใต้บริบทความเป็นสมัยใหม่นั้น

โดยชนบทไทยสมัยใหม่จะเป็นเขตพื้นที่ในประเทศไทยที่ประชากรประกอบอาชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น การทำเกษตรกรรม การปศุสัตว์ หัตถกรรมพื้นบ้าน หรือ

การค้าขายเล็กๆ น้อยๆ มีระเบียบสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบ หมู่บ้าน และปรากฏกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมชนบทยุคใหม่ที่ได้รับเอาความทันสมัยของระบบการผลิต การตลาด การค้า การบริโภค เทคโนโลยี และการติดต่อผ่านเครื่องมือสื่อสารเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต (กนกวรรณ พวงประยงค์ (2561 : 40)

ทั้งนี้ คราวเรือนในชนบทมีขนาดของครัวเรือนเฉลี่ยลดลงอย่างต่อเนื่อง ลักษณะการอยู่อาศัยของครัวเรือนในชนบทที่มีลักษณะพิเศษ และเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร และสังคมเริ่มเพิ่มสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนในลักษณะที่เป็นครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่น (ผู้สูงอายุกับเด็ก) ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนเป็นสตรี หรือครัวเรือนที่ประกอบไปด้วยสมาชิกหม้าย หย่า แยก ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้สภาพความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต และบทบาทของสมาชิกแต่ละคนในการปฏิบัติต่อกันและกัน การมีปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน ที่มีแนวโน้มลดน้อยลงตามไปด้วย เพราะเมื่อสมาชิกแต่ละคนต้องอาศัยอยู่คนละที่กัน สมาชิกบางส่วนต้องย้ายออกไปทำงานและอาศัยอยู่ที่ถิ่นอื่น โอกาสในการได้มีกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์กัน บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกครัวเรือนในการพึ่งพาอาศัยกันและกันก็อาจจะน้อยลงตามไปด้วย (ปิยวัฒน์ เกตุวงศา, 2560: 126-127)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บังอร ฝ่ายสัจจา (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอน การศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ สํารวจแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ศึกษาลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน การศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา และศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปฏิบัติงาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวนรวม 76 คน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย ผลการวิจัยพบว่า 1. แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดฉะเชิงเทรา มี 9 ประเภท ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรมด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ 2. ลักษณะการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่นำมาใช้ในการเป็นวิทยากร โดยนำมาใช้มากในกิจกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ 3. ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น

มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบ โรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ในด้านการพัฒนาหลักสูตรและจัดกิจกรรม ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ที่จะมาช่วยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม ในด้านการนำมาเป็นวิทยากรปัญหาที่พบ ได้แก่ ไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ทำให้การเรียนการสอนไม่บรรลุวัตถุประสงค์ และด้านการนำมาเป็นสื่อเพื่อการศึกษา ปัญหาได้แก่ ผู้ปฏิบัติงานขาดความรู้ ความเข้าใจ ในวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นสื่อการศึกษา 4. งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบ โรงเรียน ได้แก่ สถานศึกษารวบรวมแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำทำเนียบภูมิปัญญาและจัดอบรมให้ความรู้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้มีทักษะการถ่ายทอดความรู้

ประยุทธ์ พานิชนอก (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการเสริมสร้างคุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ชุมชนเทศบาลตำบลบ้านกรวดปัญญาวัฒน์ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภูมิปัญญาผู้สูงอายุของชุมชนในการจัดสวัสดิการสังคม 2) ศึกษากระบวนการสืบทอดและกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาผู้สูงอายุในชุมชน 3) ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการเสริมสร้างคุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กรรมการชมรมผู้สูงอายุ ตัวแทนผู้สูงอายุ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมกิจกรรมผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป และนักเรียน รวม 410 คน ใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เวทีอภิปรายกลุ่ม สังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในชุมชนมี 6 ด้าน 2) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เป็นการเรียนรู้ควบคู่กับการปฏิบัติ มีการจดบันทึกบ้าง 3) รูปแบบการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการเสริมสร้างคุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การตั้งกลุ่มอาชีพ ชมรมผู้สูงอายุ การจัดอบรม จัดเวทีถ่ายทอดความรู้ บรรจุหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานศึกษา การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาผู้สูงอายุในชุมชนและสถานศึกษา การจัดทำสื่อหรือคู่มือในการถ่ายทอดภูมิปัญญาผู้สูงอายุ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการศึกษาดูงาน การจัดทำทำเนียบภูมิปัญญาผู้สูงอายุเพื่อใช้ประโยชน์

เทวารักษา เครือคล้าย และคณะ (2552) ได้วิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำอุปโภคบริโภค เพื่อนำเอาภูมิปัญญาที่ค้นพบไปเผยแพร่ใช้ในพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างเหมาะสมการรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการต่างๆ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสนทนากลุ่ม การสำรวจระบบจัดการน้ำอุปโภคบริโภค และการวิเคราะห์คุณภาพน้ำ เพื่อประเมินประสิทธิภาพการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในแต่ละกรณีศึกษา ซึ่งมีทั้งหมด 11 กรณีศึกษา อยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง 6 กรณีศึกษา จังหวัด

พะเยา 2 กรณีศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ 2 กรณีศึกษา และจังหวัดตาก 1 กรณีศึกษา กรณีศึกษาทั้งหมด แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) การจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในระดับครัวเรือน 2) การจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในระดับชุมชน และ 3) การค้นหาแหล่งน้ำใต้ดินเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยมีข้อค้นพบในแต่ละประเภท ดังนี้

1. การจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในระดับครัวเรือน บุคคลมีแนวคิดโดดเด่นในเรื่อง การพึ่งตนเอง การใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต และการประยุกต์ใช้ประสบการณ์ของตนเอง ในการคิดค้น ทดลอง การแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำที่มีค่าเหล็กสูง โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายในชีวิตประจำวัน

2. การจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในระดับชุมชน มีพื้นฐานจากสภาพปัญหาน้ำอุปโภคบริโภคที่แตกต่างกัน แต่มีสภาพภูมิประเทศอยู่ในเขตพื้นที่สูง มีแหล่งน้ำที่อยู่เหนือที่ตั้งของชุมชน จึงเกิดเป็นการจัดการระบบประปาภูเขา ซึ่งชุมชนมีภูมิปัญญาในการจัดการน้ำอุปโภคบริโภคในประเด็นปัญหาต่างๆ ดังนี้ คุณภาพน้ำ การจัดการต้นน้ำ ปัญหาการใช้ไฟฟ้า ปัญหาปริมาณน้ำ ปัญหาการเดินท่อส่งน้ำ การให้บริการ ปัญหาความเร็วของน้ำ และปัญหาแรงดันของน้ำในเส้นท่อ โดยในแต่ละชุมชนมีทักษะการจัดการปัญหาในระดับแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม และความสามัคคีของชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชน

3. การค้นหาแหล่งน้ำใต้ดินเพื่อการอุปโภคบริโภค เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้นำทางศาสนาชาวต่างประเทศ และนำความรู้ด้านการค้นหาแหล่งน้ำใต้ดิน ด้วยไม้จามและลูกแก้ว มาช่วยเหลือชุมชนและบุคคลที่เดือดร้อนขาดแคลนแหล่งน้ำ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เป็นการช่วยเหลือด้วยจิตกุศลและมีค่าใช้จ่ายน้อยมาก ซึ่งปัจจุบันเมื่อมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ การค้นหาแหล่งน้ำใต้ดินด้วยวิธีการดังกล่าว จึงได้รับความสนใจน้อยลง และอาจเป็นภูมิปัญญาที่จะสูญหายไปในอนาคต

สองศรี แสงศรีและคณะ (2552) ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน โครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะหารูปแบบความร่วมมือการจัดการศึกษาแบบ “วัด-บ้าน-โรงเรียน” หรือที่เรียกว่า “บวร” ให้กลับมาสู่สังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง โดยศึกษาที่โรงเรียนบ้านกุดเสถียร จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่ถูกลุบ เพื่อจะไปรวมกับโรงเรียนขนาดเล็กอื่นๆ ด้วยกัน แต่ด้วยการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนทำให้โรงเรียนได้กลับมาจัดการเรียนการสอนได้อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้โดยชุมชนชุมชนซึ่งครอบคลุม ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตรการเรียนของเด็ก และครูผู้บริหารโรงเรียนจัดปรับรูปแบบการเรียนการสอน มีทั้งครูจากชุมชนและครูในโรงเรียน

เพื่อเป้าหมายคือ คุณภาพของเด็ก ให้เด็กมีความสุขในการเรียน และได้เรียนรู้สิ่งรอบตัวในชุมชน พร้อมกับความรู้ใหม่ควบคู่กันไป ผลที่เกิดขึ้นคือ เด็กเกิดทักษะในด้านการคิดวิเคราะห์ที่เกิดจากการปฏิบัติการจริง ครูผู้สอน ผู้เรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ได้เรียนรู้จากกระบวนการวิจัยในชุมชน ทำให้ความรู้จากระบบการปฏิบัติ เช่น ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม วิถีเกษตรกรรมยั่งยืน ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา เด็กได้เรียนรู้อย่างบูรณาการจากกระบวนการเรียนรู้คู่ปราชญ์ โดยเอาวิถีและภูมิปัญญาเป็นตัวตั้ง ทำให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งรอบตัวที่สนุกมีชีวิตชีวา ได้เรียนหลายๆ วิชาไปในคราวเดียวกัน ซึ่งเป็นวิชาที่เชื่อมโยงกับชีวิต ไม่แยกขาดเป็นรายวิชา เด็กเรียนอย่างมีความสุข เกิดความผูกพันใกล้ชิดกับครูและท้องถิ่น โครงการนี้นับเป็นหนึ่งในพื้นที่ต้นแบบในการแก้ปัญหาเชิงนโยบาย ด้านการจัดการ โรงเรียนขนาดเล็กของกระทรวงศึกษาธิการ ก่อให้เกิดกลุ่มโรงเรียนเครือข่ายในจังหวัดยโสธร และจังหวัดอื่น ที่สามารถแลกเปลี่ยนความรู้และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนร่วมกัน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) ได้จัดทำเอกสารจากงานวิจัยเรื่อง แนวทางการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของระบบโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย โดยทำการศึกษาภูมิปัญญาไทย ผลการวิจัยได้เสนอแนวทางทางการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของระบบโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ดังนี้คือ 1) เป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านจัดทำสาระของหลักสูตรเฉพาะเรื่องที่ตรงกับความเชี่ยวชาญของตนเอง 2) เป็นเครือข่ายจัดการเรียนรู้ 3) เป็นผู้ร่วมกำหนดมาตรฐานการวัดและประเมินผลวิชาที่ตรงกับความเชี่ยวชาญของตน 4) เป็นผู้จัดตั้งและดูแล ควบคุม กำกับ ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน หรือแหล่งเรียนรู้ชุมชน 5) เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้วิชาที่ชำนาญใน หลักสูตรการศึกษาของระบบโรงเรียนที่มีเนื้อหาสาระวิชาเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ที่ครูภูมิปัญญาไทยมีอยู่ 6) เผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ผ่านสื่อประเภทต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ CD VCD 7) ร่วมจัดนิทรรศการ เผยแพร่ความรู้ 8) ร่วมพิจารณา เสนอแนะการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ 9) ร่วมเป็นกรรมการเทียบโอนผลการเรียนด้วย 10) จัดแหล่งเรียนรู้ของตนเองให้เป็นหนึ่งในเครือข่ายที่ควรไป ทักสนศึกษาของคนในชุมชน 11) มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการจัด กิจกรรมการเรียนการสอนของระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

สาวิตรี รังสิภัทร์ และคณะ (2554) ได้วิจัยเรื่อง การสังเคราะห์องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญา ผู้ได้รับการยกย่องจากสภาการศึกษาแห่งชาติด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน และด้าน โภชนาการในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งอยู่ท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศ ทางเทคโนโลยีสารสนเทศ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และคมนาคมขนส่ง จึงเป็นสิ่งท้าทายว่า ครูภูมิปัญญาเหล่านั้น สามารถบริหารจัดการและให้คำแนะนำผู้อื่นในการแก้ปัญหาหนี้สินได้อย่างไร ทั้งนี้

เพื่อเป็นแนวทางสร้างภูมิคุ้มกันให้กับนิสิตสาขาส่งเสริมการเกษตรว่า ต้องเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพภายหลังจากสำเร็จการศึกษาอย่างไร วัตถุประสงค์ของการวิจัยประกอบด้วย 1) สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ไขแก้ปัญหาหนี้สินของครูภูมิปัญญาไทยในเขตภาคกลาง 2) ศึกษาข้อแนะนำสำหรับนิสิตบัณฑิตสาขาส่งเสริมการเกษตรเพื่อเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพ และ 3) จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สิน วิธีการวิจัยใช้ Triangle Techniques สังเคราะห์องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญา 5 ท่าน โดยศึกษาจากเอกสาร การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหานี้สินคือ 1.1 ยึดหลักต้องรู้จริงในสิ่งที่ทำ การจัดทำบัญชีครัวเรือนหรือบัญชีฟาร์ม 1.2 ยึดหลักไม่ฟุ่มเฟือยมองหารายได้เสริม 1.3 ยึดหลักการทำเกษตรผสมผสานเพื่อให้รายได้หมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง และ 1.4 ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตเพื่อการพึ่งตนเอง พึ่งพากันเองและการสร้างเครือข่าย 2. ข้อแนะนำเพื่อเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพ คือ 2.1 ต้องรู้จักตนเองว่าเหมาะสมกับอาชีพอะไร มีความสามารถอะไรและสามารถเพิ่มมูลค่าของตนเองได้ 2.2 ต้องเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ 2.3 เลือกอาชีพที่มีรายได้มั่นคงและเกิดความชำนาญ 2.4 ต้องมีวินัยในการใช้จ่ายอย่างประหยัด 3. จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิจัยกับนิสิตสาขาส่งเสริมการเกษตรในห้องเรียน จัดศึกษาดูงานในพื้นที่ครูภูมิปัญญา และผลิตโปสเตอร์เผยแพร่องค์ความรู้จากผลการวิจัยเรื่องนี้

เมธี วงศ์วีระพันธุ์ และคณะ (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในผู้สูงอายุ : กรณีภาคเหนือตอนบน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ พัฒนารูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในผู้สูงอายุ โดยใช้แบบการวิจัยและพัฒนาร่วมกับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนการพัฒนา 2 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาสุขภาพในกลุ่มผู้สูงอายุและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปใช้สร้างกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ 2) การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้ในการส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โดยการสังเคราะห์กิจกรรมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุที่ได้จากการศึกษาขั้นตอนแรก และจัดทำรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพที่ยั่งยืนใน ผู้สูงอายุ โดยกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุในเขตภาคเหนือตอนบน 6 จังหวัด ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในเขต 6 จังหวัดภาคเหนือตอนบน รวมทั้งหมดจำนวน 80 ราย จัดกลุ่มผู้สูงอายุตามความสามารถกับการมีสุขภาพดีได้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีที่สามารถทำกิจกรรมได้ 2) กลุ่มผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีที่ทำงานได้น้อยลง หรือสามารถทำกิจกรรมได้ลดลง และ 3) กลุ่มผู้สูงอายุที่มีสุขภาพไม่ดี ผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุสามารถนำเสนอได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องด้าน โภชนาการ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องการเสริมสร้างสุขภาพ

ด้านร่างกาย 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องด้านการนวด และ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องด้านความสัมพันธ์กับสังคม และการพัฒนาทางจิตวิญญาณที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะดี ลักษณะสุขภาพของผู้สูงอายุ และปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ค้นพบสาระสำคัญที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะดีนั้น เกิดจากการดูแลตนเองแบบองค์รวม และวิถีชีวิตของผู้สูงอายุที่นำไปสู่การมีสุขภาวะที่ดี เกิดจากการดูแลตนเองตามแบบแผนการดำเนินชีวิต 6 ด้าน คือ 1) ความรับผิดชอบต่อสุขภาพ 2) การออกกำลังกาย 3) โภชนาการ 4) การสนับสนุนระหว่างบุคคล 5) การจัดการกับความเครียด และ 6) การพัฒนาทางจิตวิญญาณ ผลการศึกษารูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุนั้น สามารถดำเนินการได้ใน 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้สูงอายุที่สุขภาพดี/แข็งแรง และกลุ่มผู้สูงอายุที่สุขภาพไม่แข็งแรง/มีการเจ็บป่วยเล็กน้อย โดยมีรูปแบบ 3 ด้านคือ 1) การจัดกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านร่างกาย ในด้านอาหาร การออกกำลังกาย การบริหารร่างกาย การนวดและกิจกรรมสันทนาการ 2) รูปแบบการจัดกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านจิตใจ โดยใช้กิจกรรมด้านศาสนาและกิจกรรมการช่วยเหลือแก่สังคม 3) รูปแบบการจัดกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านสังคม ด้วยกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุ ผลการดำเนินการวิจัยทำให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสม เพื่อนำไปใช้ปฏิบัติในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพผู้สูงอายุในจังหวัดภาคเหนือตอนบน ผู้สูงอายุได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสม และรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมในการส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อนำไปใช้ปฏิบัติในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดีอย่างยั่งยืนต่อไป

ธิดารัตน์ ศิริรัตน์ (2556) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนในเขตภาคใต้ การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน และ 2) เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอแนะในการนำกระบวนการจัดการความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยไปใช้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ครุภูมิปัญญาไทยในเขตภาคใต้ 9 ท่าน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตและแนวทางการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัย พบว่า 1) กระบวนการจัดการความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยในเขตภาคใต้ ประกอบด้วย (1) การแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ภายในที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ และความรู้ภายนอกที่เกิดจากการเรียนรู้จากการอ่านสื่อสิ่งพิมพ์ (2) การสร้างความรู้จากการทำงานหรือจากการนำความรู้ที่มีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ใหม่ (3) การจัดเก็บและการรวบรวมความรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย (4) การถ่ายทอดความรู้ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ และ (5) การแบ่งปันและเผยแพร่ความรู้ด้วยการพบปะพูดคุยผ่านเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ผ่าน

สื่อต่างๆ และผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต 2) ข้อเสนอแนะในการนำกระบวนการจัดการความรู้ของครู ภูมิปัญญาไทยไปใช้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน พบว่า (1) ด้านการแสวงหาความรู้ ควรมี การส่งเสริมการแสวงหาความรู้จากการเรียนรู้จากการกระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่รู้สึกและรู้จริง (2) ด้าน การสร้างความรู้ ควรมีการสร้างความรู้จากข้อมูลข่าวสาร หรือมีการสร้างความรู้ของชุมชนจากภายในและ ภายนอก (3) ด้านการจัดเก็บและรวบรวมความรู้ ต้องมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยเข้ามา สนับสนุนในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งชุมชน (4) ด้านการถ่ายทอด จำเป็นต้องถ่ายทอดจาก การได้เข้าไปสัมผัสจริงในชุมชนนั้นๆ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และ (5) ด้านการแบ่งปันและเผยแพร่ ความรู้ควรมีการเผยแพร่ความรู้ โดยใช้สื่อที่สร้างสรรค์ สื่อดิจิทัล และควรมีแนวทางสนับสนุนการนำไป ปฏิบัติ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ (2557) ได้ทำโครงการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนตัวอย่างที่ดี ของโรงเรียนและชมรมผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมถ่ายทอดความรู้” โดยได้ถอดบทเรียนการจัดการ โรงเรียน ผู้สูงอายุที่ดี 9 แห่ง พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุได้จัดรูปแบบให้มีการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต กล่าวคือ มีจัดการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน ตามแนวคิดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ หรือมีภาวะพลัดพลัง (Active Aging) เพื่อเสริมสร้างการเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมสูงอายุของประเทศ ซึ่งเป็นการพัฒนา ครอบคลุมบริบททั้งกาย จิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ค่านิยม ปัญญา และความสุข

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี (2558) ได้จัดทำ โครงการ โครงการเสริมสร้างคุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงวัย โดยได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้สูงอายุภูมิปัญญาว่า เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นสมาชิกในสังคมที่เปี่ยมไปด้วยศักยภาพ ทั้งในด้านภูมิความรู้ และประสบการณ์การ ดำเนินชีวิต ที่มีศักยภาพ มีความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง สามารถชี้แนะลูกหลาน คนในสังคม ในชุมชนให้ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมไทยมีการหยิบยกขึ้นมาส่งเสริมอย่างเป็น รูปธรรม เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกหลาน หรือเยาวชนคนรุ่นหลังในสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้สูงอายุนอกจากจะเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาแล้ว ผู้สูงอายุยังเป็นผู้ที่มีความเป็นอิสระมากกว่าช่วงวัยอื่นของ ชีวิต สามารถเลือกทำในสิ่งที่เหมาะสมตามที่ตนเองปรารถนา เนื่องจากลูกหลานเติบโต มีการมีงานทำ แล้ว ย่อมหมดภาระที่หนักหน่วง ดังนั้น การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้แสดงศักยภาพ ภูมิความรู้ที่เป็น การบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่นแล้ว ผู้สูงอายุยังสามารถดูแลตนเองให้มีสุขภาพแข็งแรง ไม่ให้เกิด

ภาระแก่ครอบครัว และสังคม จึงนับเป็นการสร้างสังคมที่มีคุณภาพอีกทางหนึ่งด้วย โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้จากภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ 2) เพื่อส่งเสริมและเปิดโอกาสในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความรู้และประสบการณ์ให้กับคนในชุมชน 3) เพื่อจัดทำข้อมูลทำเนียบภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ประชาสัมพันธ์ให้สังคม ชุมชน ได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของผู้สูงอายุ กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้สูงอายุและแกนนำชุมชนตำบลบ้านแหลม จำนวน 40 คน ประชาชนตำบลบ้านแหลมที่มีความสนใจ จำนวน 20 คน และนักเรียนชั้นประถมศึกษาของโรงเรียนในเขตพื้นที่ (โรงเรียนมิตรภาพที่ 34) วิธีดำเนินการประกอบด้วย 1) การจัดอบรมโดยจัดกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอภิปรายกลุ่ม เพื่อรวบรวมข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุในด้านต่างๆ รวมทั้งรวบรวมภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ เพื่อจัดทำเป็นทะเบียนภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยในกิจกรรมมีการสอดแทรกแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และความรู้ในเรื่องการดูแลสุขภาพ 2) จัดอบรมการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา โดยเน้นให้มีการฝึกปฏิบัติกำหนดระยะเวลาการอบรม 2 วัน หรือ ประมาณ 12 ชั่วโมง และการประชาสัมพันธ์ผลงานของผู้สูงอายุในการจัดกิจกรรมของหน่วยงานและการประชาสัมพันธ์ผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน 3) จัดกิจกรรมส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุให้กับเด็กและเยาวชนในตำบลบ้านแหลม โดยประสานโรงเรียนในเขตพื้นที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการเรียนการสอน สัปดาห์ละ 1 วัน วันละ 1 ชั่วโมง รวม 12 ชั่วโมง

ผลของโครงการมีดังนี้ คือ 1) ครอบครัว สังคม ชุมชน มีความตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุ 2) ผู้สูงอายุสามารถนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้สืบสานต่อไป ด้วยความภูมิใจภูมิใจ 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีข้อมูลด้านภูมิปัญญาผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการให้การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ต่อไป

สุธีลักษณ์ ไกรสุวรรณ และคณะ (2558) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการคิดและองค์ความรู้ด้านสิ่งทอพื้นเมืองของครูภูมิปัญญาเพื่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดรหัสกระบวนการคิดของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมือง 2) ศึกษาองค์ความรู้ด้านสิ่งทอพื้นเมืองของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมือง 3) ศึกษาการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมือง และ 4) สังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมืองอย่างยั่งยืน กลุ่มตัวอย่างคือครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมืองทั่วประเทศไทย จำนวน 8 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการคิดของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นกระบวนการคิดแบบมีวิจารณ์ญาณ กระบวนการคิดแบบวิทยาศาสตร์ และกระบวนการคิดแบบสร้างสรรค์

องค์ความรู้ด้านสิ่งทอพื้นเมืองของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมือง พบว่า มีองค์ความรู้ด้านการออกแบบ ลวดลายผ้า การพัฒนาอุปกรณ์และเครื่องมือการทอ กระบวนการย้อม การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการ สำหรับการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมือง พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับ 1) สมาชิกในครอบครัวหรือสมาชิกภายในกลุ่ม 2) กลุ่มผู้ผลิตรายอื่นหรือชุมชน และ 3) การเป็นวิทยากร ให้กับโรงเรียนหรือหน่วยงานต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญา พบว่า มีวิธีการถ่ายทอดโดย 1) การอธิบายและให้ปฏิบัติจริง 2) การให้ความรู้กับครูผู้นำชุมชนหรือกลุ่มที่สนใจโดยตรง และ 3) การให้ผู้เข้ามาเรียนรู้ด้วยตนเอง ผลการสังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอพื้นเมืองอย่างยั่งยืน พบว่า 1) ควรจัดหางบประมาณสนับสนุน เพื่อการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง 2) การจัดตั้งกลุ่มเพื่อถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งในลักษณะกลุ่มอาชีพ 3) การจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ศูนย์วัฒนธรรมผ้าไทยหรือพิพิธภัณฑ์ด้านสิ่งทอพื้นเมือง 4) การจัดทำหนังสือหรือวีดิทัศน์สำหรับเผยแพร่เพื่อให้คนรุ่นหลังสามารถศึกษาค้นคว้าได้ด้วยตนเอง และ 5) การถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียน

วรพล พนมพรสุวรรณ และคณะ (2558) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาผู้สูงอายุ ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ แนวทางการใช้ประโยชน์จากการฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบทอด ถ่ายทอด เผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ และพัฒนาให้เป็นฐานข้อมูลของชุมชน จำนวน 5 ด้าน คือ ภูมิปัญญาด้านอาหาร ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านเครื่องหอม ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาด้านเครื่องมือสำหรับประกอบอาชีพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถาม ใช้การสัมภาษณ์ และใช้กิจกรรมการทดลอง โดยเลือกผู้ตอบแบบไม่เจาะจงที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมการทดลอง นำผลที่ได้มาวิเคราะห์และประเมินการใช้ประโยชน์ในแต่ละภูมิปัญญา ส่วนภูมิปัญญาที่ไม่ได้เข้าสู่กิจกรรมการทดลอง วิเคราะห์สรุปผลโดยทีมวิจัยและที่ปรึกษา ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาทั้ง 5 ด้าน ใช้ประโยชน์ได้ทางด้านเศรษฐกิจและแหล่งความรู้ มีแนวทางการนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการสร้างองค์ความรู้อย่างเป็นระบบไว้เป็นฐานข้อมูลของตำบลบางน้ำผึ้ง 7 ด้าน คือ 1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ 2) ด้านการสืบสาน ถ่ายทอดและเผยแพร่ 3) ด้านการสร้างจิตสำนึกให้กับเด็ก เยาวชน และคนรุ่นใหม่ เห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ 4) ด้านการเปิดร้านค้าให้เป็นสถานที่แสดงและแหล่งจำหน่ายสินค้าที่เป็นภูมิปัญญา 5) ด้านการจัดฝึกอบรมโดยเจ้าของภูมิปัญญาหรือวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญให้กับผู้ที่สนใจ 6) ด้านการจัดทำเป็นรายวิชาภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ และบรรจุไว้ในหลักสูตร

ของโรงเรียนประจำตำบล 7) ด้านการ โฆษณาประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุให้ได้รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

พวงทอง อินใจ และคณะ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแสนสุขและจิตอาสา ผู้สูงอายุ โดยศึกษาคุณลักษณะผู้สูงอายุจิตอาสาต้นแบบ กระบวนการดำเนินกิจกรรมจิตอาสา และแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุจิตอาสาเมืองแสนสุข โดยรูปแบบการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง แบบลูกโซ่ (snow ball) ในกลุ่มผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป มีประสบการณ์การทำงานเป็นจิตอาสา ในเขตเทศบาลเมืองแสนสุข อย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 3 เดือน สามารถสื่อสารและช่วยเหลือตนเองได้ และสมัครใจให้ข้อมูล จำนวน 17 ราย การเก็บข้อมูลใช้ วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสนทนากลุ่มย่อย แล้ววิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุจิตอาสาที่มีประสบการณ์การทำงานจิตอาสา ระยะเวลาาน ที่สุดมากกว่า 10 ปี ทุกคนปฏิบัติงานจิตอาสาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง มีคุณลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ มีใจรัก มีเวลา มีความพร้อมส่วนตน มีวินัย และมีความรับผิดชอบ กระบวนการดำเนินกิจกรรมจิตอาสาระหว่างผู้สูงอายุจิตอาสา กับหน่วยงานแบบยั่งยืน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) หน่วยงาน/องค์กร ที่ต้องการให้มีจิตอาสาปฏิบัติ ดำเนินการโดย 5 ขั้นตอน คือ ให้การยอมรับ กำหนดขอบเขตภารกิจ ที่ต้องการให้ช่วยปฏิบัติ ระบุพื้นที่ที่ ต้องปฏิบัติ กำหนดบุคคลประสานงานหลัก คัดเลือก และปฐมนิเทศ และ 2) ผู้สูงอายุที่สนใจปฏิบัติงานจิตอาสา ให้ศึกษาขอบเขตงานที่จะปฏิบัติ เลือกพื้นที่ปฏิบัติ เตรียมความพร้อมส่วนตน จัดการตนเองให้พร้อมในการปฏิบัติ และเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมและประเมินผล โดยมี ประเด็นการเชื่อม 2 ส่วนนี้ โดยการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ การติดต่อกับบุคคลโดยตรง และการ ประชุมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุจิตอาสาเมืองแสนสุขในประเด็นด้านความรู้ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินกิจกรรม ทักษะความสามารถพิเศษ เช่น สิ่งประดิษฐ์ งานฝีมือ การทำขนม การ ทำอาหาร เป็นต้น การบริหารเวลา ความพร้อมส่วนตนด้านสุขภาพ และใจรักงานจิตอาสา เพื่อให้เกิดความ ยั่งยืนในการปฏิบัติงาน อันนำไปสู่ประโยชน์สูงสุดทั้งแก่องค์กรและผู้สูงอายุจิตอาสา ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้ บริบทของผู้สูงอายุและกติกากองหน่วยงานนั้นๆ

รัชชชัย เขี่ยมสวน (2560) ได้ทำวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความ คิดเห็นของครูเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัย จังหวัดบุรีรัมย์ จำแนกตามวุฒิการศึกษาและประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน กลุ่มตัวอย่างของการ วิจัย คือ ครู กศน. จำนวน 217 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บ รวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มี 3 ลักษณะ คือ แบบสำรวจรายการ แบบสอบถามแบบ

มาตรฐานค่า 5 ระดับ และแบบปลายเปิด สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ผลการวิจัยพบว่า 1) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดบุรีรัมย์ ตามความคิดเห็นของครู โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดบุรีรัมย์ จำแนกตามวุฒิการศึกษา โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้านสื่อการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านการจัดทำหลักสูตรไม่แตกต่างกัน และจำแนกตามประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน โดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

ชมตญา นามเมืองรักษ์ (2560) ได้ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินงานของโรงเรียนท่าคันโทวิทยาคาร อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนท่าคันโทจังหวัดกาฬสินธุ์ 2) ศึกษาสภาพปัจจุบันในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินงานของโรงเรียนท่าคันโทวิทยาคาร อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินงานของโรงเรียนท่าคันโทวิทยาคาร อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม ซึ่งใช้วิธีการสำรวจเบื้องต้น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสำรวจ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทั้งหมด 9 ด้าน คือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการ 2) สภาพทั่วไปของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนที่โรงเรียนท่าคันโทวิทยาคาร ปรากฏว่า ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกประเภทมาจัดการเรียนการสอนในทุกสาระการเรียนรู้ ทั้ง 8 กลุ่มสาระ โดยความร่วมมือร่วมใจระหว่างครูและผู้บริหาร จนได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ โดยมีการจัดทำแผนการเรียนรู้ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนรู้อิสระสอดคล้องเหมาะสมในแต่ละสาระวิชา การดำเนินการเรียนการสอน มีอุปกรณ์ประกอบการสอน มีวิธีการขั้นตอนในการสอน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ และขั้นวัดผลประเมินผล

โชติกา สิงหาเทพ ธนิกานต์ ศรีจันทร์ และ เสาวนีย์ จันทสังข์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้สูงอายุในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลโคกมั่งงอย อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการใช้กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกผู้สูงอายุ เกี่ยวกับบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่สังคมชุมชน รวมถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นฐานการสร้างรายได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจัดทำข้อเสนอและเชิงนโยบายการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือการนำความรู้ถ่ายทอดสู่ชุมชน เนื่องจากบุตรหลานคนรุ่นใหม่มองว่า การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการทำให้ค่อนข้างยุ่งยาก และเมื่อทำเสร็จแล้วสินค้ามีราคาถูก จึงทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่ชุมชนนั้น เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำกัดอยู่แค่ในกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ผลจากการค้นหาประเด็นปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยเลือกอาสาสมัคร เพื่อเป็นตัวแทนเข้าร่วมกิจกรรมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. จากสภาพปัญหาที่เกี่ยวกับบทบาทด้านผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จึงเห็นควรจัดทำเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลโคกมั่งงอย อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ และนำไปเผยแพร่ในเว็บไซต์ของโรงเรียนในเขตอำเภอคอนสวรรค์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อความสะดวกและสอดคล้องกับความต้องการศึกษาค้นคว้าของผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมการทอผ้าเพื่อสร้างอัตลักษณ์ และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าจึงควรสร้างลายมัดหมี่เป็นลวดลายละมั่ง ตามชื่อตำบลโคกมั่งงอย
3. จากสภาพปัญหาการไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการสร้างอาชีพจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงควรให้มีการจัดตั้งกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหัตถกรรมจักสาน และกลุ่มหัตถกรรมทอผ้า
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาเป็นพี่เลี้ยง ช่วยดูแลระบบบริหารจัดการกลุ่มเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ไม่ให้เกิดการล่มสลาย
5. ควรกำหนดพื้นที่สาธารณะเพื่อปลูกต้นไม้ไว้ใช้เองในชุมชนสำหรับกลุ่มหัตถกรรมจักสาน

สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (www.stou.ac.th/study/km/poompanya เข้าถึงเมื่อ ธันวาคม 2561) ได้ทำโครงการ การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาผู้สูงอายุไทย โดยรวบรวมความรู้ของผู้สูงอายุภูมิปัญญาแล้วนำมาเผยแพร่เป็นบริการความรู้ แก่ประชาชนทั่วไปในสังคม ซึ่งจัดทำเป็น video clip ในด้านต่างๆ คือ ด้านการประกอบอาหาร ด้านการ ทำผลิตภัณฑ์ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการฝีมือ และด้านการเกษตร

